

UDK 81'366.573

811.163.4'366.573

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 28. III. 2025.

Prihvaćen za tisak 4. IX. 2025.

<https://doi.org/10.31724/rihjj.51.2.9>

Ismail Palić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Ulica Franje Račkog 1, BIH-71000 Sarajevo

<https://orcid.org/0000-0002-9128-236X>

ismail.palic@ff.unsa.ba

O NEHOMOGENOSTI KONSTRUKCIJE KOJOM SE IZRIČE PERIFRASTIČNI PASIV

Poznato je da se perifrastričnim pasivom u lingvistici, a tako i u južnoj slavistici, uobičajeno naziva dvočlana konstrukcija koju tvore glagol *biti* u odgovarajućem finitnom obliku (kao prvi član) i njegova dopuna koja se najčešće naziva glagolskim pridjevom trpnim ili participom pasivnim (kao drugi član). U naučnim studijama i radovima koji su posvećeni pasivu, a posebno perifrastričnome, odavno je zapaženo da spomenuta konstrukcija nije ni semantički ni gramatički homogena, odnosno nije karakteristična samo za pasiv (kao jedna od njegovih dviju mogućih formi u jezicima utemeljenim na novoštokavštini), nego je potencijalno višeznačna i višefunkcionalna. O semantičko-sintaksičkoj raznovrsnosti te konstrukcije dosad su iznesena različita mišljenja. Ovaj rad ima za cilj pokušati detaljnije rasvijetliti semantičku i gramatičku strukturu spomenute konstrukcije, identificirati sve njezine tipove, temeljno ih definirati, specificirati njihova glavna obilježja te pokazati koliko su oni međusobno razgraničljivi. U radu se polazi od pretpostavke da se konstrukcija o kojoj je riječ može podijeliti na najmanje četiri vrste koje čine morfološki pasiv, kopolativni pasiv, rezultativna konstrukcija (rezultativ) i nerezultativna konstrukcija (nerezultativ). Podjela se vrši uzimajući u obzir gramatičku narav glagola *biti* i, posljedično, narav i status njegove dopune. Pokazuje se da ni prvi ni drugi član te konstrukcije ne pripadaju uvijek istoj kategoriji riječi. Identificirane posebne vrste struktura koje predstavljaju navedene tipove tvore kontinuum čvrsto povezanih vrijednosti čije su međusobne semantičke relacije izrazito čvrste i složene.

1. Uvod

U jezicima utemeljenim na novoštokavšini (bosanskom, hrvatskom, srpskom i crnogorskom), koji su u ovom radu u središtu zanimanja, pasiv se, kao i u lingvističkoj literaturi općenito (usp. Shibatani 1988; Fox i Hopper 1994; Keenan i Dryer 2007 i dr.), uobičajeno definira kao vrsta glagolske dijateze, ali se nejednako tumači. Pritom se, kad je posrijedi perifrastični pasiv, uglavnom očituju dva istaknuta suprotstavljena mišljenja. Prvo je karakteristično za deskriptivne gramatike (usp. Stevanović 1991; Barić i dr. 1997; Jahić, Halilović i Palić 2000 i dr.) u kojima se konstrukcija *biti* + glagolski pridjev trpni / particip pasivni praktično izjednačuje s perifrastičnim pasivom, odnosno gdje se ne spominje mogućnost da ta konstrukcija može gramatički kodirati ikakvo drugo značenje osim pasivnoga. Prema drugom mišljenju – zastupljenom u ogromnoj većini naučne literature koja se primarno bavi pasivom (usp. Milošević 1972, 1973, 1974; Mihailović 1985; Belaj 2002, 2004; Saavedra 2007; Tanasić 2014; Polančec 2015a, 2015b i dr.) – navedenom se konstrukcijom izriče pasiv, ali je njezina semantičko-gramatička potentnost veća od toga, što znači da ta konstrukcija ima sposobnost izricanja i drugih značenja. Prihvatajući ovo drugo tumačenje ispravnim, u glavnom dijelu ovoga rada istražiti ću semantičku raznovrsnost konstrukcije kojom se izriče perifrastični pasiv, te, polazeći od stava da gramatička forma obavezno stoji u relaciji sa svojom semantičkom bazom, odnosno da ju odražava ili simbolizira, pokušat ću pokazati na koje su načine i u kojoj mjeri sva ta značenja međusobno povezana i koliko se međusobno mogu razgraničiti.

Prije toga potrebno je ukratko predstaviti historijat problema kojim se bavi ovaj rad te definirati ključne pojmove. Pasiv općenito spada među, rekao bih, bolje opisane kategorije u južnoj slavistici. Njemu je posvećeno više naučnih monografija, studija i rasprava. Ovdje bih prije svega spomenuo izuzetno značajan doprinos koji je razumijevanju i opisu pasiva (pogotovo perifrastičnoga) u okvirima serbokroatistike u nekoliko svojih radova dala Milošević (1972, 1973, 1974). U srbistici se posebno izdvajaju radovi Tanasića (2014), a i u kroatistici se pitanjem pasiva, odnosno njegova detaljnijeg opisa, pozabavilo više istraživača (usp. Vukojević 1992; Kučanda 1992; Belaj 2002, 2004; Belaj i Tanacković Faletar 2017: 273–299; Polančec 2015a, 2015b i dr.). Pored razumljivih razlika u teorijsko-metodološkim pristupima kojima se priklanjaju spomenuti (i drugi)

autori, treba svakako istaknuti da većina njih pristaje uz vrlo slično određenje ove semantičko-gramatičke kategorije. Ne ulazeći detaljno u formulacije pojedinih autora (što uostalom ovdje i ne smatram potrebnim), dostatno je uputiti na definiciju koju navodi Milošević (1972: 64) i koja uglavnom odražava široko prihvaćeno tumačenje:

„Pasiv je gramatičko-semantička kategorija koja se manifestuje u odnosu između semantičkog i sintaksičkog plana jezika, tj. u podjeli sintaksičkih pozicija, uloga aktanata, između ‘učesnika situacije’ participijena, tj. pasiv predstavlja vrstu dijateze, određeni tip korespondencije između semantičkih i sintaksičkih elemenata. Pasiv kao određena vrsta dijateze, kao član opozicije aktiv-pasiv, ostvaruje se u okviru određene semantičke klase glagola sposobnih za tu opoziciju.“

Pasiv se odlikuje trima ključnim semantičko-gramatičkim obilježjima koja su međusobno povezana: (1) sintaksički položaj subjekta zauzima učesnik situacije koji je direktni predmet radnje (prototipno s ulogom pacijensa), (2) u sintaksičkom položaju subjekta nije učesnik situacije koji predstavlja „ishodište radnje koja se vrši na subjektu“ (s makroulogom općeg vršioca radnje) i (3) radnja je aktualna u vremenu na koje upućuje rečenica (Milošević 1972: 64–65). I dok s jedne strane gotovo svi autori prihvaćaju opisanu koncepciju pasiva, među njima postoje upadljive razlike koje se tiču tumačenja pojedinih konstrukcija, odnosno praktične primjene navedenih obilježja na njih, na šta će u ovom radu svakako biti skrenuta pažnja. U nastavku i sam slijedim ovakvo određenje i koncepciju pasiva. Ovdje ponavljam da za tzv. perifrastični pasiv kao jedan od dvaju tipova pasiva (uz tzv. reflektivni ili *se*-pasiv) pretpostavljam gramatičku konstrukciju sastavljenu od glagola *biti* (rijetko i *bivati*) i pridjeva trpnog, ali tu konstrukciju, u skladu s inače vrlo raširenim mišljenjem, ne ograničavam na perifrastični pasiv. O tome se detaljnije govori u nastavku ovog rada.

2. Rasprava

2.1. Gramatički status perifrastičnog pasiva i njegovih sastavnica

2.1.1. Morfološki pasiv

Razmatranje nehomogenosti u smislu semantičko-sintaksičke potentnosti konstrukcije koja služi za izricanje perifrastičnog pasiva započet ću bližim osvrtom na sam pasiv kao jedno od značenja koje može imati gramatička konstrukcija o kojoj je riječ. Naime jedno od važnijih (ako ne i najvažnijih) pitanja koje se tiče perifrastičnog pasiva u jezicima utemeljenim na novoštokavštini još uvijek nije, koliko mi je poznato, dovoljno rasvijetljeno ni raspravljeno. Ono se odnosi na kategorijalnu pripadnost komponenata odnosno konstituenta od kojih je sastavljena konstrukcija perifrastičnog pasiva, a samim time u fokus ulazi i gramatička narav i status te konstrukcije. Spomenuto zapažanje ne vrijedi toliko za drugi član konstrukcije koji se uobičajeno naziva i analizira kao glagolski pridjev trpni i za koji se, s obzirom na to da potječe od participa perfekta pasivnog (za njega se čak i koristi naziv particip pasivni, ali rjeđe), uglavnom napominje da uz svoja primarna glagolska semantička obilježja ima i odgovarajuća semantička obilježja pridjeva, što je sasvim normalno. Međutim gramatički je taj oblik, dok god je riječ o pasivu, glagol i tako se praktično svuda i analizira. I to je opet razumljivo ako se imaju na umu tri u prethodnom odjeljku navedena ključna obilježja pasiva odnosno pasivnog značenja, a pogotovo obilježje aktualnosti (iz)vršenja *radnje* u vremenu kome označena situacija pripada (tzv. dinamičnost). S druge strane glagolski se pridjev trpni analizira kao pridjev u svim drugim sintaksičkim položajima, a posebno onda kad ima funkciju modifikatora imeničke fraze i kad može primiti fleksijske markere padeža i pridjevskog vida. Međutim opravdanost ovakva razgraničenja i tumačenja u nastavku će biti propitana, ali do toga ću doći polazeći od analize glagola *biti* kao prvog člana konstrukcije kojom se izriče perifrastični pasiv, što mi se čini metodološki vrlo pogodnim.

U deskriptivnim gramatikama (usp. Stevanović 1991; Barić i dr. 1997; Jahić, Halilović i Palić 2000; Silić i Pranjković 2005; Piper i dr. 2005 i dr.) perifrastični se pasiv morfološki opisuje kao sistem složenih glagolskih oblika korespondentan sistemu glagolskih oblika u aktivu. Objašnjava se da se ovaj tip pasiva tvori tako što se glagol *biti* prebaci u morfološki oblik u kojem stoji glavni glagol u

aktivu, a glavni se glagol prebacuje u oblik glagolskoga pridjeva trpnog. Tako se konstituiraju dvije morfološke paradigme za opoziciju glagolskoga stanja (dija-teze): aktiv i pasiv. Iz toga se nadalje razumije da se konstrukcija o kojoj je ovdje riječ sastoji od pomoćnoga glagola *biti* i glagolskog pridjeva trpnog, odnosno da ima karakter analitičke morfološke forme tvorene po jedinstvenom obrascu koji je primjenjiv na sve glagolske oblike. Da se radi o pomoćnom glagolu *biti*, i izrijekom se tvrdi praktično u svim gramatičkim priručnicima (usp. Barić i dr. 1997: 248; Jahić, Halilović i Palić 2000: 286; Silić i Pranjković 2005: 94; Piper i dr. 2005: 370), ali i šire. Naprimjer Milošević (1972: 71–72) koristi simbol *COP*, koji očigledno stoji za „kopula“, ali eksplicitno navodi kako se radi o pomoćnom glagolu. Slično postupaju Belaj (2002) i Tanasić (2014).¹ No ima i drukčijih mišljenja, pa tako Belaj i Tanacković Faletar (2017) u kontekstu perifrastičnog pasiva dosljedno govore o kopulativnom glagolu *biti*. Osim glagola *biti* za tvorbu perifrastičnog pasiva ponekad služi, kako se navodi, i glagol *bivati* (usp. Barić i dr. 1997: 248; Jahić, Halilović i Palić 2000: 286; Piper i dr. 2005: 373; Belaj 2002, 2004). Opisana gramatička koncepcija perifrastičnog pasiva čini se vrlo jednostavnom i logičnom, no s njom, kako će se u nastavku pokazati, ima problema. Na to je uostalom još davno ukazala Milošević (1972: 69) ističući: „[K]onstruktija tzv. ‘jakog pasiva’ ne posjeduje obavezno nijedno od obilježja pasiva. Nijednim od njih u gramatičkom sistemu srpskohrvatskog jezika nije markirana. Poslije ovoga se može postaviti i pitanje treba li ovu konstrukciju tretirati kao dio *glagolske* paradigme ili – prosto kao formu predikata koja objedinjuje nekoliko semantičkih tipova.“

Prvo što se zapaža jest uključivanje glagola *bivati* u kategoriju pomoćnih glagola, što je ovdje značajan podatak bez obzira na to što je upotreba perifrastičnog pasiva s tim glagolom periferna (i čak ne od svih prihvaćena kao pasivna). *Bivati* se naime ne pojavljuje kao pomoćni glagol ni u jednoj drugoj vrsti analitičke morfološke glagolske forme izvan spomenute. To samo po sebi ne mora biti toliko važno (isto npr. vrijedi i za pomoćni glagol *htjeti*, koji služi za tvorbu samo futura I) koliko je ustvari važna motivacija koja je u ovakvu pristupu glagolu *bivati* nametnula funkciju pomoćnog glagola. A ona ima veze upravo s poteškoćama u primjeni univerzalnog obrasca tvorbe oblika perifrastičnog pasiva koji se

¹ Rečeno ne vrijedi samo za jezike koji su ovdje u središtu našeg zanimanja, nego i mnogo šire. Tako npr. Haspelmath (1994: 151) ističe: „In many European languages the passive construction is formed analytically by means of an auxiliary verb (often ‘be’ or ‘become’) and a passive participle...“

pokazuje općenito neprimjenjivim na prezent.² Poznato je da konstrukcije s glagolskim pridjevom trpnim i prezentom glagola *biti* (npr. *upozoren sam, kažnjen si, kupljen je* i sl.) – koje bi prema usvojenim pravilima tvorbe perifrastičnog pasiva gramatički morale biti konstrukcije pasivnog prezenta – ne upućuju na pasivna značenja koja se vremenski lociraju u sadašnjosti, pa prema tome nema osnove ni da se analiziraju kao pasiv prezenta. Gramatike ne uzimaju u obzir tu činjenicu, pa u paradigmi pasivnih glagolskih oblika takve konstrukcije proglašavaju pasivom prezenta.³ Ne pokazuje se problematičnim u opisanom pogledu samo pasivni prezent. Poznato je da i neki drugi morfološki oblici kao što su naprimjer pluskvamperfekt ili potencijal II praktično nemaju forme perifrastičnog pasiva, odnosno ne može se tvrditi da su takve forme ovjerene, a pogotovo ne da su obične (usp. *???bio sam/bijah bio kažnjen, ???bio bih bio kažnjen*), a po nekim mišljenjima (npr. Piper i dr. 2005: 431–432) isto vrijedi i za imperfekt čija se perifrastičnopasivna forma tvorena po jedinstvenom obrascu radije analizira kao pasiv pluskvamperfekta, a ne kao pasiv imperfekta (usp. *bijah kažnjen*). Zbog toga se argumentirano postavlja pitanje koliko je opravdano govoriti o jedinstvenom gramatičkom obrascu tvorbe glagolskih oblika u gramatičkom stanju pasiva, odnosno o postojanju sustavne analitičke morfološke forme primjenjive na sve glagolske oblike kojom se izriče perifrastični pasiv.

Podrobnije razmatranje funkcionalne naravi glagola *biti* u konstrukciji koja je karakteristična za perifrastični pasiv možemo započeti osvrtom na od više autora (usp. Milošević 1972; Žepić 1982; Belaj 2002, 2004; Tanasić 2014; Polančec 2015b i dr.) već uočenu razliku između konstrukcija kakve su:

(1) Kuća **je napuštena** prije pola sata.

(2) Kuća **je trenutno napuštena**.

U rečenici (1), koja je inače primjer prototipnog perifrastičnog pasiva u njegovu daleko najzastupljenijem obliku, označena situacija pripada prošlosti, a u reče-

² Ovdje se ostavlja postrani dobro poznata činjenica da je primarna forma za izricanje pasiva prezenta *se*-forma odnosno refleksivni pasiv. To je, naravno, direktno povezano s, praktično, nepostojanjem mogućnosti da se pasivno značenje vremenski locirano u sadašnjost gramatički kodira perifrastičnom konstrukcijom s glagolom *biti*.

³ Toj pogrešnoj praksi svakako doprinosi i to što se te paradigme navode u okviru razmatranja morfološke strukture glagolskih oblika, odnosno što se pretpostavlja da je perifrastični pasiv u potpunosti i unikatno morfološki kodiran. Tako se pasiv ne promatra u rečeničnom (i širem) kontekstu (kako ga je ustvari nužno promatrati), zbog čega onda ni nelogičnost o kojoj je riječ ne upada toliko u oči.

nici (2) situacija je vremenski smještena u sadašnjosti. Pritom je i u jednom i u drugom slučaju riječ koja gramatički izravno upućuje na vrijeme isti glagol *biti* u obliku prezenta (*je*). Adverbijali *prije pola sata* i *trenutno* ovdje funkcioniraju kao sekundarni markeri vremena koji osiguravaju pravilnu interpretaciju navedenih rečenica. To znači da bi bez njih (ili nekih drugih sličnih kontekstualnih pokazatelja) rečenica *Kuća je napuštena* bila dvoznačna. Dvoznačnost o kojoj je riječ tiče se dakle vremena kojem pripadaju označene situacije (a s tim u vezi onda uključuje i pomjeranje značenja) i zato može biti vezana samo za glagol *biti*, odnosno motivirana njime. Prema tome ovdje moramo govoriti o dva različita značenja ili, bolje, dvije različite funkcije glagola *biti*. Poznato je da pomoćni glagoli u bosanskom jeziku (*biti* i *htjeti*) nikad ne upućuju na vrijeme na koje u svojoj prototipnoj upotrebi upućuje vremenski glagolski oblik u kojem se oni nalaze: oni to ne čine kad su u obliku prezenta u sastavu perfekta (npr. *došao je*), futura I (npr. *doći će*) i futura II (npr. *bude došao*), kad su u obliku perfekta ili imperfekta u sastavu pluskvamperfekta (npr. *bio je / bijaše došao*) niti kad su u obliku aorista u sastavu potencijala I (npr. *došao bih*). Referenciju na vrijeme pomoćni glagoli ostvaruju u sprezi s glavnim glagolom, pa se time može objasniti vremensko lociranje situacije u prošlost u gornjoj rečenici (1).⁴ Ako je u pasivu glagol *biti* pomoćni, kako se uobičajeno tvrdi ili pretpostavlja, onda navedeno jednako mora vrijedjeti i u pasivu. Sudeći prema rečenome, u rečenici (1) riječ je o pomoćnom glagolu *biti*. Iz istih razloga u rečenici (2) glagol *biti* ne može biti pomoćni; on je tu funkcionalno istovjetan glagolu *biti* u primjerima kakvi su *Kuća je pusta*; *Kuća je prazna* i sl., pa je prema tome riječ o kopulativnom glagolu odnosno kopuli *biti*. Sasvim različito od pomoćnog glagola, kopulativni glagol jedini je konstituent minimalne konstrukcije koji upućuje na vrijeme, pa redovito locira označenu situaciju u vrijeme koje je karakteristično za prototipnu vremensku upotrebu glagolskog oblika u kome se on (kopulativni glagol) nalazi. Izložena analiza vodi nas dvama važnim zaključcima: prvo, u rečenici (1) *biti* je pomoćni glagol, iz čega nužno slijedi da je on u spoju s drugim (glavnim) glagolom u obliku glagolskog pridjeva trpnog, odnosno da se radi o analitičkoj morfološkoj formi – *morfološkom pasivu*; drugo, u rečenici (2) *biti* je kopulativni glagol, iz čega također nužno slijedi da on nije u spoju s drugim glagolom bu-

⁴ Ovo je ustvari vrlo jak argument koji govori o tome da su složeni glagolski oblici u bosanskom jeziku analitičke morfološke forme (kako ih uostalom i tumači tradicionalna gramatika), a ne sintaksičke konstrukcije.

dući da, koliko je poznato, kopulativni glagol normalno ne uzima predikativnu dopunu koja bi bila glagol. Ako nije riječ o glagolu, postavlja se pitanje kojoj onda leksičkoj kategoriji pripada riječ *napuštena* u primjeru (2). Sudeći prema strukturnoj naporednosti te rečenice s gore navedenim rečenicama *Kuća je pušta*; *Kuća je prazna* i sl., riječ je o pridjevu. Da opisana razlika u funkciji glagola *biti* i (s tim u vezi) kategorijalnoj pripadnosti njegove dopune zaista postoji, potvrđuje se, konačno, varijantama rečenica (1) i (2); usp.

(1a) *Prije pola sata kuća **je napuštena i prazna**.

(1b) Prije pola sata kuća **je napuštena i prazna je**.

(2a) Kuća **je trenutno napuštena i prazna [je]**.

U (1a) nije moguće dodati pridjev koji bi činio koordinaciju s dopunom glagolu *biti* (*je*), što znači da njegova postojeća dopuna (*napuštena*) nije pridjev, budući da nema ograničenja za koordinaciju elemenata koji pripadaju istoj kategoriji riječi. U (1b) koordinacija je moguća, ali je ovdje riječ o koordinaciji klauza. Prvi i drugi glagol *biti* nisu isti, što se jasno vidi najprije po tome što drugi ne može biti elidiran (usp. (1a)), a prema općim načelima elipse morao bi moći ako je jednak prvome. Ta se dva glagola razlikuju po vremenskoj referenciji (prvi upućuje na prošlost, a drugi na sadašnjost), što bi kao činjenica bilo neobjašnjivo pod pretpostavkom njihove istovjetnosti. Napokon, u (2a) moguće je dodati pridjev koji čini koordinaciju s dopunom glagolu *biti* (*je*), čime se dokazuje da je i ta dopuna (*napuštena*) pridjev; također je moguće elidirati glagol *biti* (*je*), čime se dokazuje da je riječ o istom glagolu koji je ranije ostvaren u strukturi. Prema svemu rečenome dakle rečenice (1) i (2) po statusu glagola *biti* i njegove dopune apsolutno su usporedive s rečenicama (3) i (4), gdje u položaju predikata imamo glagolski pridjev radni (u (3)), odnosno od njega izvedeni pridjev (u (4)); usp.

(3) Ruka mu **je otekla** prije pola sata.

(3a) *Prije pola sata ruka mu **je otekla i teška**.

(3b) Prije pola sata ruka mu **je otekla i teška je**.

(4) Ruka mu **je trenutno otekla**.

(4a) Ruka mu **je trenutno otekla i teška [je]**.

S predočenom analizom kojom se dokazuje različita kategorijalna pripadnost glagola *biti* i njegove dopune u konstrukcijama kakve su u rečenicama (1) i (2) nije se teško složiti. Međutim uočljivo je da je fokus zanimanja u okviru uspo-

redne analize ovakvih konstrukcija dosad bio usmjeren prvenstveno na status dopune (usp. Milošević 1972; Belaj 2004; Brdar i Knežević 2010; Tanasić 2014 i dr.), a da se, koliko mi je poznato, eksplicitno nije problematizirao status glagola *biti*, iako se, naravno, pretpostavlja da on u funkcionalnom smislu ne može biti isti kad se kombinira s glagolom i neglagolskom riječju.⁵ Kategorijalna pripadnost elemenata konstrukcije o kojoj je riječ u ovom slučaju razdvaja pasiv (kao u (1)) od konstrukcija koje su srodne s njim, ali nisu pasivne (kao u (2)). Drugim riječima, kad su posrijedi primjeri kakvi su (1) i (2), pasiv je ograničen na analitičku morfološku formu s pomoćnim glagolom i glagolskim pridjevom trpnim: niti se pasiv može izreći konstrukcijom s kopulativnim glagolom niti se analitička morfološka forma s pomoćnim glagolom i glagolskim pridjevom trpnim može koristiti izvan pasiva. Iznesena konstatacija vrlo je značajna budući da se radi o prototipnoj i apsolutno najzastupljenijoj formi perifrastičnog pasiva u bosanskom jeziku.⁶

2.1.2. *Kopulativni pasiv*

U daljnjoj razradi problema koji nas ovdje zanima javlja se potreba da se ispita funkcioniraju li opisane razlike koje se tiču gramatičkog statusa glagola *biti* i njegove dopune općenito u konstrukcijama kojima se izriče perifrastični pasiv ili su one ograničene na gore opisani slučaj pasiva perfekta i korespondentnu prezentsku kopulativnu konstrukciju. Razmotrit ćemo najprije odgovarajuće konstrukcije kojima se označena situacija smješta u pretprošlost; usp.

⁵ Iako po sebi razumljiva, ta je pretpostavka međutim daleko od toga da bude čvrsta, barem kad su posrijedi tumačenja koja susrećemo u južnoslavističkoj literaturi čak i kod istog autora. Tako npr. Milošević (1972), govoreći o razlici između pasiva, koji je obilježen dinamičnošću (+ D), i odgovarajućih homonimnih konstrukcija koje ne nose to semantičko obilježje (- D), za ove druge sporadično koristi naziv imenski predikat, što implicira da se glagol *biti* u tom slučaju razumijeva kao kopulativni. Međutim autorica ne insistira dovoljno na toj razlici te također ističe da sve *Cop* konstrukcije, kako ih ona naziva, i pasivne (dinamičke) i nepasivne (statičke), predstavljaju „tip složenog predikata“ (Milošević (1972: 83), što onda, uzimajući u obzir tradicionalno tumačenje složenog (imenskog) predikata, ustvari upućuje na kategorijalnu i funkcionalnu istovjetnost obiju komponenata takvih konstrukcija. Uz to za perifrastični pasiv, kako ga ona razumijeva, često koristi izraz „kopulativno-participska konstrukcija“ koju definira kao „glagolsko organizaciono jezgro rečenice u određenoj formi realizovano“, što unosi dodatnu zabunu i relativizira razliku na kojoj inače s pravom insistira.

⁶ Ako u jeziku postoji asimetrija između aktivnih i pasivnih participa, najvjerojatnije je da će prije svih postojati forme participa sadašnjeg aktivnog i participa prošlog pasivnog (Haspelmath 1994: 156).

(5) Kuća **je bila napuštena** prije nego što sam ja došao.

(6) On **bijaše zatvoren** i prije izricanja presude.

Moglo bi se kazati da rečenice (5) i (6) ilustriraju kanonski pasiv: glagol *biti* upućuje na prošlost, a izvršenje radnje smješteno je u pretprošlost, što je posljedica udružene vremenske referencije obaju članova konstrukcije (glagola *biti* i njegove dopune), tako da možemo zaključiti kako glagol *biti* ovdje ima funkciju pomoćnog glagola, a njegova dopuna (glagolski pridjev trpni) funkcionira kao glavni (leksički) glagol. Prema tome ove su rečenice u pogledu načina izricanja pasiva usporedive s rečenicom (1), odnosno njoj ekvivalentne u smislu da je pasiv i ovdje gramatički kodiran analitičkom morfološkom formom (pomoćni glagol *biti* + glagolski pridjev trpni). Međutim, za razliku od rečenice (1), gdje je *biti* u prezentu, konstrukcija s glagolom *biti* u perfektu kudikamo je potentnija. Ilustriraju to sljedeći primjeri:

(5a) Kuća **je bila napuštena i prazna** prije nego što sam ja došao.

(5b) Kad sam ja došao, kuća **je već dva dana bila napuštena**.

(5c) Kuća **je bila napuštena** prije nego što sam ja došao, **ali sada više nije**.

(6a) On **bijaše zatvoren i nedostupan** i prije izricanja presude.

(6b) Prije izricanja presude on **je već dva dana bio zatvoren**.

(6c) On **bijaše zatvoren** prije izricanja presude, **ali sada više nije**.

Dakle, različito od rečenice (1), ovdje su moguće i sasvim prihvatljive varijante s različitim proširenjima: u (5a) i (6a) dopuni glagolu *biti* dodan je pridjev s kojim ona tvori koordinaciju (*napuštena i prazna; zatvoren i nedostupan*); u (5b) i (6b) uvršten je adverbijal vremenskog trajanja (*već dva dana*) koji bi bio u konfliktu s pretpostavljenom završenošću označene situacije, čime se isključuje dinamičnost, pa tako i pasivna interpretacija (nisu npr. mogući aktivni parnjaci **Kad sam ja došao, neko je već dva dana bio napustio kuću; *Prije izricanja presude neko ga već dva dana bijaše zatvorio*); u (5c) i (6c) osnovnoj je klauzi dodana druga suprotna klauza (*ali sada više nije*) s kojom tvori koordinaciju i koja zahvaljujući semantičkoj simetričnosti s prvom klauzom pretpostavlja nepasivnu interpretaciju ove prve. Sve tri navedene vrste proširenja upućuju na to da je u (5a–c) i (6a–c) dopuna glagolu *biti* pridjev, a sam taj glagol kopulativni. Međutim rečenice (5a) i (6a) npr. potpuno su uobičajene i prihvatljive, za razliku

od gornje rečenice (1a), a u oba je slučaja riječ o istoj preoblici – dodavanju pridjevskog koordinata. Prema tome mora se zaključiti da između rečenice (1), na jednoj strani, i rečenica (5) i (6), na drugoj strani, postoje značajne strukturne razlike. S druge strane ne može se osporiti da rečenice (5) i (6) imaju pasivno značenje, odnosno da jednako izriču pasiv kao i rečenica (1). Štaviše rečenicama (5) i (6) mogu se uspostaviti bliske semantičke parafraze obrazovane s pasivom perfekta, a ne pluskvamperfekta (što nije neobično s obzirom na regularnu upotrebu perfekta u području pretprošlosti), ali u tom slučaju ne dolaze u obzir proširenja koja su data u (5a–c) i (6a–c) a koja bi pretpostavljala kopulativnu, a ne analitičku morfološku konstrukciju; usp.

(5d) Kuća **je napuštena** prije nego što sam ja došao.

(5e) *Kuća **je napuštena i prazna** prije nego što sam ja došao.

(5f) *Kad sam ja došao, kuća **je** već dva dana **napuštena**.

(5g) *Kuća **je napuštena** prije nego što sam ja došao, **ali sada više nije**.

(6d) On **je zatvoren** i prije izricanja presude.

(6e) *On **je zatvoren i nedostupan** i prije izricanja presude.

(6f) *Prije izricanja presude on **je** već dva dana **zatvoren**.

(6g) *On **je zatvoren** prije izricanja presude, **ali sada više nije**.

Prema tome iako se rečenice (5) i (6) mogu analizirati kao primjeri istog (morfološkog) tipa pasivne konstrukcije, jednako kao i rečenica (1), ta je konstrukcija u ovom drugom slučaju općenito transparentnija. Drugim riječima struktura morfološkog pasiva perfekta mnogo je jasnija od strukture morfološkog pasiva pluskvamperfekta.

Da bi se uopće objasnilo zašto su (5a–c) i (6a–c) prihvatljive preobliske rečenica (5) i (6), a (1a) nije prihvatljiva preobliska rečenica (1), mora se dopustiti da (5) i (6) mogu predstavljati drukčiji tip strukture koja stvara potrebne preduvjete za obrazovanje rečenica (5a–c) i (6a–c). Logično je u tom smislu pretpostaviti da u konstrukcijama kakve su u (5) i (6) dopuna glagolu *biti* ne mora biti glagol, nego može biti i pridjev i da prema tome *biti* ne mora biti pomoćni, nego može biti i kopulativni glagol. No kako (5) i (6) nedvojbeno jesu primjeri pasivnih rečenica, oni se jasno razlikuju od gornjeg primjera (2), koji također predstavlja kopulativno-pridjevsku konstrukciju, ali ona nije pasivna. To nas vodi zaključku da u (5) i (6) može biti riječ o drukčijoj vrsti pasivne konstrukcije koja se obrazuje

s kopulativnim glagolom *biti* (u perfektu pretprošlom) te se zato može nazvati *kopulativnim pasivom*. Prema tome u (5) i (6) može biti riječ bilo o morfološkom pasivu pluskvamperfekta bilo o kopulativnom pasivu perfekta (5) i imperfekta (6), no bez obzira na pretpostavljenu strukturu značenje ostaje isto. Ono što nije isto jest potencijal kopulativnog pasiva da u ovom slučaju u istom kontekstu razvije nepasivno značenje (kao u (5a–c) i (6a–c)).

Formalno podudaranje dviju vrsta pasivnih konstrukcija kao u (5) i (6) omogućeno je razvijenom sposobnosti perfekta da funkcionira u vremenskom potpodručju pretprošlosti. Inače ta vrsta preklapanja u drugim slučajevima nije karakteristična ili barem nije uobičajena; usp.

(7) **Zaustavljen je** od policije odmah nakon što je skrivio nezgodu.

(7a) **Bio je zaustavljen** od policije odmah nakon što je skrivio nezgodu.

(8) **Tučeni su** u pritvoru.

(8a) **Bili su tučeni** u pritvoru.

Iako bi se naime za navedene primjere (7) i (8) te njihove varijante (7a) i (8a) moglo kazati da korespondiraju s istim aktivnim parnjacima: *Policija ga je zaustavila nakon što je skrivio nezgodu* i *Tukli su ih u pritvoru*, ne može se tvrditi da su one potpuno istoznačne. Najprije (7a) i (8a) nose prilično jaku implikaturu da je nakon označene situacije uslijedila neka druga situacija, a (7) i (8) ne. Ali i bez te implikature za (7) i (8) može se utvrditi da izravno upućuju na radnju koja je izvedena na subjekatskom argumentu, a (7a) i (8a) to čine neizravno stavljajući u prvi plan rezultat te radnje odnosno njegovu manifestaciju na predmetu radnje.⁷

Upravo iznesene konstatacije motiviraju nas da o načinima i mogućnostima izricanja perifrastičnog pasiva razmišljamo malo drukčije negoli je to uobičajeno. A ta motivacija samo raste ako se razmatranje proširi i na situacije u budućnosti; usp.

(9) Sutra u 14:00 sati kuća će **biti napuštena**.

(9a) Sutra u 14:00 sati kuća će **biti napuštena i prazna**.

Naime čini se vrlo logičnim zaključiti kako su u ovim rečenicama upotrijebljene kopulativne konstrukcije s pridjevima. Alternativno, rečenice kakva je (9) mogle bi se možda analizirati i kao slučaj analitičke morfološke konstrukcije. Tada bi

⁷ Ovome ćemo se vratiti kasnije.

se naime pretpostavilo da glagol *htjeti* (*će*) ima funkciju pomoćnoga glagola, a da se leksički glagol uz njega pojavljuje u obliku pasivnog infinitiva, što znači da bismo imali konstrukciju koja je sastavljena od komponenata *će* + *biti napuštena* i koja je različita od one koja nas ovdje zanima.⁸ Tako se pasivni infinitiv ne bi pojavljivao samo kao slobodni oblik, kako se on u tradicionalnom pristupu redovito tumači (npr. *Biti izoliran nikad nije dobro*), nego i kao vezani, što bi bilo sasvim logično. Ipak ja ovdje radije pristajem uz analizu koja pretpostavlja kopulativni glagol *biti* u obliku futura I i njegovu pridjevsku dopunu jer mi se ona čini logičnijim rješenjem. Takvu interpretaciju podupire i činjenica da se konstrukciji o kojoj je riječ uvijek načelno može dodati pridjevski koordinat (kao u (9a)) čiju bi upotrebu teško bilo objasniti pod pretpostavkom da je prvi koordinat s kojim taj pridjev ulazi u koordinaciju pasivni infinitiv, odnosno glagol (usp. *će* + [_{koord.} [_{K₁} *biti napuštena*] [_{K₂} *i prazna*]]).

Što se tiče primjera perifrastičnog pasiva za koji se tvrdi da je u obliku futura II, oni također spadaju među one koji su već uočeni kao problematični. Tako npr. postoji mišljenje (usp. Stevanović 1956: 214–215; 1991) da je u rečenicama kakva je (10) upotrijebljen oblik pasiva futura II, nasuprot daleko raširenijem mišljenju (usp. Jahić, Halilović i Palić 2000: 291; Silić i Pranjković 2005: 94; Piper i dr. 2005: 452) da pasivni futur II može jedino biti u rečenici (11) i njoj sličnima;⁹ a da je u rečenici (10) riječ o pasivu prezenta; usp.

(10) Ako sutra u 14:00 sati kuća **bude napuštena**, moći ćete se useliti.

(11) Ako sutra u 14:00 sati kuća **bude bila napuštena**, moći ćete se useliti.

Oslanjajući se na ono što je dosad rečeno o konstrukcijama koje ovdje općenito razmatramo i slijedeći već korišten analitički postupak, gornje rečenice možemo proširiti dodavanjem koordinata, odnosno zamjenom leksičkog konstituenta konstrukcije koordinacijom; usp.

⁸ Interesantno je ovim povodom spomenuti da Silić i Pranjković (2005: 94), govoreći o tvorbi trpnih glagolskih oblika, navode kako se oni, između ostaloga, tvore i od „futura prvog pomoćnoga glagola *htjeti* i glagolskoga pridjeva trpnog“. Pretpostavljam da se ovdje radi o omašci koja se autorima potkrala jer se takva struktura u savremenom hrvatskom kao ni u ostalim novoštokavskim standardnim jezicima ne koristi niti uostalom ima primjera za nju među onima koji se navode u nastavku. U svakom slučaju ostaje nejasno jesu li autori ustvari željeli kazati – od futura prvog pomoćnoga glagola *htjeti* i infinitiva trpnog.

⁹ Milošević (1972) zauzima središnju poziciju ističući da je u slučajevima kakav je u rečenici (10) riječ o sinkretizmu neaktualnog prezenta svršenog i futura drugog.

(10a) Ako sutra u 14:00 sati kuća **bude napuštena i prazna**, moći ćete se useliti.

(11a) Ako sutra u 14:00 sati kuća **bude bila napuštena i prazna**, moći ćete se useliti.

To nam daje argument da ustvrdimo kako je i u (10) i u (11) riječ o kopulativnoj konstrukciji s pridjevom. U (10) je situacija obilježena relativnim prezentom kopulativnog glagola *biti* i smještena je u relaciju labave istovremenosti s drugom budućom situacijom. Kako je opisana semantička relacija prezentskog oblika glagola *biti* karakteristična za upotrebno područje futura II (što je samo manifestacija općenito raširene konkurencije svršenog prezenta i futura II u bosanskom jeziku), jasno je zašto se u nekim interpretacijama rečenica (10) tumači kao primjer upotrebe pasivnog futura II.¹⁰ Semantički gledano, to je sasvim opravdano. S druge strane tumačenje da je tu posrijedi pasiv prezenta oslanja se na formu odnosno prezentski oblik glagola *biti*, što je neporecivo. Imajući na umu da oba spomenuta tumačenja polaze od pretpostavke kako se perifrastični pasiv izriče analitičkom morfološkom glagolskom formom, odnosno – jednostavnije – pasivnim oblikom glagola, nijedno od njih za nas ovdje nije prihvatljivo budući da je riječ o kopulativnim pasivnim konstrukcijama. Rečenica (11) semantički se razlikuje od rečenice (10) na isti način na koji se uspostavlja razlika između ranije komentiranih rečenica (7) i (7a) te (8) i (8a), tj. radi se o slabijem i jačem fokusiranju rezultata radnje.¹¹

Analitički postupak koji je dosad ovdje proveden na konstrukcijama kojima se izriče perifrastični pasiv u bosanskom jeziku i koji nas je usmjerio ka važnim zaključcima (koji će u nastavku biti sumirani) može se primijeniti i na preostale gramatičke tipove takvih konstrukcija; usp.

(12) Kuća upravo/odmah nakon toga **biva napuštena (i prazna)**.

(13) U tom slučaju kuća **bi bila napuštena (i prazna)**.

(14) Kućo, **budi napuštena (i prazna)**!

(15) **Budući napuštena (i prazna)**, kuća je počela propadati.

¹⁰ O futuru II i njegovoj relaciji s prezentom v. Palić (2024: 193–201).

¹¹ O tome će još biti riječi u nastavku.

2.1.3. Preliminarni zaključci

Prema svemu dosad rečenom čini se dakle da na ovoj razini analize možemo utvrditi sljedeće preliminarne zaključke:

- (a) perifrastična konstrukcija kojom se izriče pasivno značenje u bosanskom jeziku potencijalno je gramatički homonimna i ostvaruje se
- (1) bilo kao spoj pomoćnoga i glavnog glagola – riječ je o analitičkoj morfološkoj formi koju kraće možemo zvati *morfološki pasiv*,
 - (2) bilo kao spoj kopulativnog glagola i dopunskog pridjeva – riječ je o sintaksičkoj konstrukciji s kopulativnim glagolom koju kraće možemo zvati *kopulativni pasiv*;
- (b) morfološki pasiv prepoznaje se po tome što vrijeme kojem pripada označena situacija nikad nije ono na koje upućuje glagol *biti*, nego prethodi tom vremenu; to znači da referenciju na vrijeme situacije udruženo daju pomoćni glagol *biti* i leksički glagol u obliku glagolskog pridjeva *trpnog*;
- (c) analitičkom morfološkom formom u bosanskom se jeziku mogu izricati pasiv perfekta i pasiv pluskvamperfekta, s tim da je prvi daleko transparentniji; ta forma, s obzirom na gramatičku (formalnu) raznovrsnost konstrukcija perifrastičnog pasiva, predstavlja manjinu, ali je s druge strane karakteristična upravo za centralnu odnosno prototipnu pasivnu konstrukciju te vrste – konstrukciju pasivnog perfekta – koja je daleko najčešća u upotrebi, što umnogome povećava njezin značaj;
- (d) u kopulativnom pasivu (kao i u svakoj kopulativnoj konstrukciji) glagol *biti* uvijek upućuje na vrijeme kojem pripada označena situacija, što znači da je on jedini (samostalni) marker vremenske referencije;
- (e) kopulativni pasiv upotrebljava se za situacije u sva tri vremena (sadašnjosti, prošlosti i budućnosti) kao i za situacije kojima primarno nije svojstvena vremenska lociranost (kao što su npr. one kodirane glagolskim načinima);
- (f) morfološki i kopulativni pasiv mogu ograničeno (u vremenskoj sferi prošlosti) kodirati iste osnovne pasivne scenarije, ali oni nikad nisu semantički istovrijedni;

(g) različite forme kopulativnog pasiva također mogu kodirati iste osnovne pasivne scenarije, ali ni oni nikad nisu semantički istovrijedni.

Neki od navedenih zaključaka u nastavku će biti razrađeni i dopunjeni. Može se krenuti od samog pojma perifrastičnog pasiva. Ako perifrazu u gramatici definiramo onako kako se ona uobičajeno i prototipno očituje – tj. kao postupak u kojem se neki osnovni sadržaj koji je obično izreciv kakvom jednostavnom ili jednostavnijom strukturom izriče nekom složenom ili složenijom strukturom – onda zaključujemo da naziv perifrastični pasiv bolje pristaje kopulativnom pasivu nego morfološkom pasivu. Ovaj je prvi naime gramatički složeniji budući da ima status sintaksičke konstrukcije u koju ulaze kategorijalno različite jedinice (glagol i pridjev), za razliku od drugoga koji predstavlja spoj kategorijalno istovrsnih jedinica (glagola). Prema tome kopulativni je pasiv u opisanom smislu usporediv s perifrastičnim konstrukcijama kakve su npr. *vršiti kontrolu* (*kontrolirati*), *početi s pregledom* (*početi pregledati*), *postati miran* (*smiriti se*) itd. U bosanskom jeziku dakle djeluje pasivna morfologija, ali ona to čini isključivo kroz analitičke konstrukcije. Osim pasivne morfologije također djeluje i pasivna sintaksa, i to u domeni *se*-pasiva odnosno tzv. refleksivnog pasiva i u domeni perifrastičnog pasiva, preciznije kopulativnog pasiva.¹²

2.1.4. *Kopulativni pasiv, dinamičnost i rezultativnost*

Koncepcija kopulativnog pasiva, kako je on ovdje definiran, dovodi do potrebe da se razjasni jedna važna činjenica koja izgleda kao da stoji u koliziji s jednim od kategorijalnih obilježja pasiva. Radi se naime o obilježju koje se uobičajeno naziva dinamičnost (usp. Milošević 1971; Belaj 2004; Tanasić 2014; Polančec 2015b; Belaj i Tanacković Faletar 2017 i dr.), a odnosi se na (iz)vršenje odnosno aktualizaciju radnje u vremenu kojem ona pripada. S obzirom na samu prirodu pasiva koji u jezičkom kodiranju situacije predviđa samo drukčije ravnanje argumenata (aktanata) s komplementima, odnosno prvenstveno postavljanje u

¹² Na navedenu dvoslojnu prirodu tzv. perifrastičnog pasiva u jezicima utemeljenim na novoštokavštini već je na određeni način skrenuta pažnja. Tako naprimjer Silić i Pranjković (2005: 196) pasiv koji se obrazuje s glagolom *biti* nazivaju „pravim (pridjevskim) pasivom“, međutim taj naziv nije baš najbolje spojiv s tradicionalnim tumačenjem koji i oni usvajaju a po kojem takav pasiv ima svoje morfološke paradigme, što znači da je ustvari u cjelini glagolski. I Belaj i Tanacković Faletar (2017: 298), govoreći o relaciji pasivnih i ergativnih konstrukcija, navode da su u objema zastupljeni pridjevi.

sintaksički položaj subjekta argumenta koji je u aktivnom parnjaku u sintaksičkom položaju direktnog objekta, to je sasvim normalno. Pasivna preoblika naime ne dotiče samu radnju, ne utječe na nju niti mijenja njezin karakter. S tim u vezi postavlja se logično pitanje kako se pridjevima kao leksičkom kategorijom kojoj je u osnovi semantički svojstvena statičnost u kopulativnom pasivu izriče dinamičnost (koja je svojstvena jedino glagolima). Odgovarajući na to pitanje, najprije treba primijetiti kako se ovdje pasivno kodiranje ne veže samo za pridjev, nego za kopulativnu konstrukciju čiji je prvi element glagol, a drugi pridjev i koja samim svojim karakterom perifraze funkcionira kao složeni izraz čija se semantička i gramatička priroda temelji na njihovoj udruženoj funkciji, a ne na bilo kojem od njezinih konstituenata ponaosob. S druge strane ni pridjev kao dopuna kopulativnom glagolu nije „obični“ pridjev, nego porijeklom glagolski. To znači da on leksički latentno zadržava koncept radnje koji se može aktivirati pod određenim okolnostima, odnosno u odgovarajućem kontekstu. Taj je kontekst upravo kopulativna konstrukcija gdje kopulativni glagol ima funkciju inicijatora ili aktivatora. Bez kopulativnog glagola ovakav pridjev ne može očitovati svoju potencijalnu dinamičnost, te se s pravom analizira kao pravi pridjev obilježen statičnošću, npr. u funkciji premodifikatora imeničke fraze (usp. *Napuštena kuća uskoro je prodata*) ili u funkciji slobodnog predikativa (*Napuštena, kuća je uskoro prodata*). Uostalom ni u konstrukcijama s morfološkim pasivom izvor dinamičnosti nije u glagolskom pridjevu trpnom, nego u konstrukciji čiji je on dio. To odlično primjećuje Langacker (1991: 202, 206; prema Belaj 2002: 1–2) govoreći o pomoćnom glagolu *biti* koji rečenici daje procesualnost koju joj ne može dati particip zato što je on po sebi obilježen sumarnim skeniranjem koje se mijenja u sekvencijsko pod utjecajem pomoćnog glagola s kojim tvori konstrukciju. Na istom tragu Belaj i Tanacković Faletar (2017: 276) ističu da se glagolski pridjev trpni sastoji „od shematičnog procesa kao baze, jer svaki glagolski pridjev kao bazu ima neprofilirani proces“ te da je trpnost „odstupanje od prototipne procesualnosti profilirane glagolom tako da glagolom profiliranu vremensku relaciju pretvara u nevremensku premještajući proces svojevrsnim deprofiliranjem u bazu predikacije“. U skladu s tim u kopulativnom je pasivu, u kojemu je adjektivnost dopune izraženija nego u morfološkom pasivu, neprofilirani

ranje procesa još istaknutije, pa je funkcija kopulativnog glagola kao „procesualizatora“ ili „dinamizatora“ još naglašenija.¹³

Iz prethodnog razmatranja zaključuje se da je kopulativni pasiv konstrukcija naročite vrste različita ne samo od morfološkog pasiva, što je ovdje već dovoljno objašnjeno, nego i od ostalih kopulativnih konstrukcija s pridjevskom dopunom. To je tako zbog posebnog semantičko-gramatičkog karaktera pridjeva koji je nastao kategorijalnom preobrazbom od glagolskog pridjeva trpnog a koji se koristi u perifrastičnom pasivu. Ključno obilježje kojim se pridjevi u kopulativnom pasivu razlikuju od ostalih pridjeva, a posebno deverbativnih, jest to što oni u takvoj konstrukciji svoje značenje manifestiraju kroz metonimiju DIO ZA CJELINU, odnosno specifičnije kroz metonimiju REZULTAT RADNJE ZA RADNJU. Tako se npr. u već navedenoj i komentiranoj rečenici (9) *Sutra u 14:00 sati kuća će biti napuštena* radnja napuštanja kuće predočava kroz stanje napuštenosti kuće koje će u naznačeno vrijeme nastupiti kao rezultat prethodno izvršene radnje napuštanja. Ako nije posrijedi metonimija, odnosno ako rezultat radnje ne stoji za radnju, nego za sebe, onda nije riječ ni o pasivu, zbog čega posljedično ni pridjevima koji su homoformni s onima kojima se izriče kopulativni pasiv ne može biti aktiviran koncept (iz)vršenja radnje odnosno dinamičnost, već oni tada očituju svoje značenje statičnosti (usp. *Kuća je već dva dana napuštena*). Prema tome za kopulativni pasiv može se s pravom kazati da je po svojim semantičko-gramatičkim obilježjima hibridna, prijelazna konstrukcija koja operira u prostoru između analitičkih glagolskih konstrukcija na jednoj strani i kopulativno-pridjevskih konstrukcija (tradicionalno poznatih kao imenski predikat) na drugoj strani, pokazujući srodnost i s jednim i s drugima. To znači da su ovakvi pridjevi semantički i gramatički ambivalentni, da participiraju na različite načine i u kategoriji pridjeva i u kategoriji glagola, zbog čega praktično i funkcioniraju

¹³ Opisana semantička priroda i gramatička funkcija pridjeva kojima se u kopulativnoj konstrukciji izriče kopulativni pasiv nije karakteristična samo za njih. Takvi su pridjevi u opisanom smislu usporedivi (ali, naravno, ne i istovjetni) s glagolskim imenicama, u čijoj je semantičkoj strukturi također latentno prisutan koncept radnje. On se aktivira pridruživanjem toj imenici perifraznog glagola, odnosno obrazovanjem perifrastičnog predikata (usp. *Trenutno sam pod velikim pritiskom direktora; Ja sam mišljenja da ne trebamo podržati taj prijedlog; Bio sam na pregledu kod doktora kad mi je zazvonio telefon; Nove novčanice bit će u optjecaju u ponedjeljak i sl.*)

kao participi.¹⁴ Ipak kao konstituenti kopulativne konstrukcije oni kategorijalno pripadaju pridjevima.¹⁵

Mehanizam metonimije kojim se koristi kopulativni pasiv puno je pogodniji kad je pridjev izveden od svršenoga glagola zato što je takvim glagolom prototipno označena neprogresivna aspektualnost,¹⁶ odnosno totalitet radnje, što znači da je normalno prisutna rezultativnost koja se opet lahko povezuje sa svojstvom kao obilježjem koje je odgovarajući argument zadobio zahvaljujući izvršenoj radnji. S druge strane glagoli nesvršenog vida povezuju se s progresivnom aspektualnošću situacija u kojima je fokus na unutarnjoj vremenskoj konstituciji radnje, odnosno na protoku radnje, a ne na njezinu rezultatu. Općenito je, naravno, zapaženo (usp. Milošević 1972, 1973, 1974; Belaj 2004; Tanasić 2014; Polančec 2015b i dr.) da se perifrastični pasiv mnogo rjeđe obrazuje od nesvršenih glagola i objašnjeno zašto je to tako. U skladu s koncepcijom kopulativnog pasiva koju ovdje razvijamo treba istaknuti da u njega ulaze i konstrukcije s pridjevima izvedenim od nesvršenih glagola. Premda jest tačno da se u tom slučaju mnogo slabije fokusira ili se čak uopće ne fokusira rezultat radnje, nije tačno da rezultata nema. U prilog navedenoj tvrdnji govore recimo potpuno adjektivizirani glagolski pridjevi trpni izvedeni od nesvršenih glagola, kakvi su u primjerima: *topljeno maslo, pečeno meso, kuhano vino, kovani novac, lijevano željezo, tesani kamen, zidana kuća, polagana pita, točeno pivo* itd.,¹⁷ a oni ne bi bili mogući pod pretpostavkom isključenja rezultata izvođenih radnji. Rezultat se ovdje dakle svakako pretpostavlja, odnosno implicira tokom izvođenja radnje. Postoji

¹⁴ Haspelmath (1994: 152) upućuje na uobičajeno razumijevanje participa kao „verb-derived adjective within a verbal paradigm“ te ističe: “Participles are best defined as verbal adjectives, i.e. words that behave like adjectives with respect to morphology and external syntax, but are regularly derived from verbs.” Međutim, kako objašnjava, svoju pridjevsku stranu participi očituju samo u funkciji modifikatora glave imeničkih fraza, što znači da je u ostalim slučajevima riječ o glagolima. Takvo tumačenje u ovom je radu podvrgnuto kritici.

¹⁵ Na više se načina može dokazati da je riječ o pridjevima, a ne o glagolima, pa između ostaloga i time što takve riječi, poput mnogih pridjeva, na sebe mogu preuzeti negaciju s kopulativnog glagola; usp.

Bankovna kartica jučer **je bila upotrijebljena.**

Bankovna kartica jučer **nije bila upotrijebljena.**

Bankovna kartica jučer **je bila neupotrijebljena.**

dok s druge strane negacija s pomoćnog glagola nikad ne može biti prebačena na glavni glagol; usp.

Bankovna kartica jučer **je upotrijebljena.**

Bankovna kartica jučer **nije upotrijebljena.**

*Bankovna kartica jučer **je neupotrijebljena.**

¹⁶ O rečeničnoj aspektualnosti više v. Palić (2024: 138–150).

¹⁷ Usp. Milošević (1974).

npr. jasna implikacija da će topljenjem maslo postati drukčije, tj. da će izvođenje radnje topljenja nužno rezultirati drukčijim / drugim stanjem masla itd. U tom smislu *topljeno maslo* može biti isto što i *rastopljeno maslo* (npr. *Volim gljive s topljenim / rastopljenim maslom*), ali nema potpune semantičke podudarnosti zato što se *topljeno* koristi kao klasifikator uz *maslo*, a *rastopljeno* kao deskriptor. Tumačeći ovakve strukture, Milošević (1974: 147) ističe obilježje glagola nesvršenog vida da očituju svojstvo predmeta proizvedeno radnjom koja je još u toku. Ona operira prekom limitativnost / alimitativnost, koja odgovara poznatoj opreci teličnost / ateličnost, o kojoj u istom kontekstu govori Polančec (2015b), te zaključuje da se limitativni (telični) nesvršeni glagoli u pogledu sposobnosti da tvore čiste pasivne konstrukcije ne razlikuju od svršenih glagola (iako oni, razumljivo, tu svoju sposobnost kudikamo rjeđe iskorištavaju), dok je kod alimitativnih (ateličnih) glagola zbog nejasne rezultativnosti čisto pasivno značenje krajnje upitno. Formulirajući navedeni zaključak, spomenuta ga autorica s pravom ograničava na primjere s glagolima koje ona navodi i analizira (*hvaliti, voljeti, cijeniti, poštovati, čuvati, tražiti* i dr.), a koji se i inače najčešće spominju u vezi s pasivom nesvršenih glagola, no, kako pokazuje Polančec (2015b), ateličnost nije nužno u koliziji s rezultativnošću, odnosno takvo značenje može biti dostupno i ateličnim glagolima. Tako je recimo u primjeru *Kompjuter je jučer bio korišten dva sata* riječ o tome da se kroz radnju cilja na njezin rezultat.

Rezultat radnje kao metonimijska zamjena za radnju nikad nema semantička obilježja zahvaljujući kojima bi se on mogao konceptualizirati kao čisto svojstvo argumenta u sintaksičkom položaju subjekta. Upravo zato takve konstrukcije i jesu pasivne. Konceptualizacija rezultata radnje kao čistog svojstva subjekatskog argumenta za taj bi argument pretpostavila isključivo semantičku ulogu teme, što ne odgovara pasivnom kodiranju situacije, gdje je repertoar mogućih uloga subjekatskog argumenta puno širi: pacijens, tema, primalac, put, mjesto, cilj (usp. Belaj i Tanacković Faletar 2017: 279–280). Insistiranje na istovjetnosti semantičke uloge koju ima subjekatski argument posebno podupiru primjeri pasivnih konstrukcija koji se mogu smatrati bliskim parafrazama gdje je u jednom slučaju riječ o morfološkom pasivu, a u drugom slučaju o kopulativnom. Za ilustraciju mogu poslužiti ranije navedene i komentirane rečenice (8) *Tučeni su u pritvoru* i (8a) *Bili su tučeni u pritvoru*. Netačno bi naime bilo tvrditi da je subjekatski argument (*oni*) u (8) pacijens zato što je konceptualiziran kao izravni predmet pogođen glagolskom radnjom, a u (8a) tema zato što izvedena rad-

nja odnosno njezin rezultat predstavlja svojstvo kojim se subjekatski argument karakterizira (kao što bi to recimo bio slučaj u situaciji izrečenoj rečenicom *Zabrinuti su / Bili su zabrinuti u pritvoru*). Uostalom da je u oba slučaja riječ o semantički vrlo bliskim strukturama, pokazuje činjenica da i (8) i (8a) stoje u transformacijskoj vezi s istom aktivnom rečenicom, što je već ranije konstatirano.

2.2. Rezultativna i nerezultativna konstrukcija (rezultativ i nerezultativ)

S druge strane kad je u fokusu sam rezultat radnje, kad on obavezno ne aktivira radnju koja je dovela do njega, drugim riječima kad on nije metonimijska zamjena za radnju, on se uvijek konceptualizira kao obilježje odnosno svojstvo nominativnog argumenta koje mu se pripisuje kopulativnom predikacijom. Tada je riječ o kopulativno-pridjevskoj konstrukciji koju možemo nazvati rezultativnom odnosno *rezultativom*.¹⁸ Osnovna razlika između pridjeva u pasivnoj i rezultativnoj konstrukciji može se formulirati i na sljedeći način: kod pasiva se pridjev semantički svodi na obilježje subjekatskog argumenta nastalo čistim trpljenjem radnje, a kod rezultativnog je pridjeva tipično riječ o više–manje izmijenjenom kvalitetu argumenta kao posljedici izvedene radnje na njemu koji može implicirati i dodatna semantička obilježja (npr. u rečenici *Radnja je otvorena* s rezultativnom interpretacijom implicira se mogućnost kupovine, a s pasivnom ne nužno). Bitno je naglasiti da se pridjev u rezultativnoj konstrukciji (npr. *Kompjuter je pokvaren i neupotrebljiv*) pojavljuje s istim osnovnim značenjem i kao premodifikator imenice u imeničkoj frazi (usp. *Pokvareni kompjuter je neupotrebljiv*).

¹⁸ Nedjalkov i Jaxontov (1988: 6) rezultativ semantički definiraju na isti način, samo što ističu da je riječ o oblicima glagola: „The term resultative is applied to those verb forms that express a state implying a previous event” (nav. prema Haspelmath (1994: 159)). Usp. upotrebu termina *rezultativ* i kod Brdar i Knežević (2010) te Polančeca (2015b). Naziv *rezultativ* odnosno *rezultativni particip* (engl. *resultative participle*) koristi se i u drukčijem značenju, npr. kad je particip orijentiran prema subjektu neprijelaznog glagola, kao npr. *a recently erupted volcano, a rotten apple, a fallen leaf* (usp. Haspelmath 1994: 157). Rezultativni particip na isti način kao i pasivni particip izriče stanje koje je rezultiralo iz prethodnog događaja, a činjenica da oni izriču stanje ima veze s tim što su oni pridjevi: „Adjectives are generally more time-stable than verbs (Givón 1979: 320ff.; Pustet 1989) and therefore more likely to refer to (more time-stable) states than to (less time-stable) events” (Haspelmath 1994: 159).

Jedan od najistaknutijih primjera rezultativne konstrukcije jeste onaj kojim se upućuje na sadašnje stanje argumenta koje je rezultat odgovarajuće radnje koja je ranije izvedena na njemu; usp.

(16) Banke **su zatvorene** nedjeljom.

(17) Gosti **su** tamo **smješteni** već tri dana.

(18) Prozor **bi** jednako **bio razbijen** i da ti to nisi sad primijetio.

Navedene rečenice ne ulaze u dijatetičku opoziciju, tj. prema njima ne postoje odgovarajući aktivni parnjaci, one dakle nisu pasivne; usp.

(16a) *Oni **su zatvorili** banke nedjeljom.

(17a) *Mi **smo** tamo **smjestili** goste već tri dana.

(18a) *Neko **bi** jednako **razbio** prozor i da ti to sad nisi primijetio.

Međutim ovdje treba naglasiti da se u nekim tumačenjima (usp. Belaj 2002: 3–4, 2004: 18) i ovakve strukture ubrajaju u pasivne, tačnije u “adjektivizirano ili popriđjevljeno pasivne – periferno pasivne”. Belaj i Tanacković Faletar (2017: 280–285) detaljno razmatraju konstrukcije o kojima je riječ navodeći da se ne može zaključiti kako je iz takvih konstrukcija potpuno odsutan pokretač radnje (što se u većini pristupa ističe kao argument da one nisu pasivne). Autori ističu da jest tačno da one nisu pasivne prema kriteriju iskustvenoga nezavisnog i zavisnog razvrstavanja učesnika događajne strukture, ali jesu prema kriteriju unutrašnjeg razvrstavanja¹⁹ “jer se konceptualnim razvojem događajne strukture uz određeni intelektualni napor njihova pasivnost očituje na stupnju iza na vremenskoj ljestvici, u vremenu koje se u tom slučaju također evocira”. Zato se radi o rubnim konstrukcijama koje se mogu nazvati “adjektiviziranim (popriđjevljenim) pasivom”. Ne odbacujući u drukčijem pristupu pasivu ni mogućnost ovakve analize koja je poduprta argumentom unutrašnjeg razvrstavanja, ja sam ipak skloniji ne ubrajati u pasiv konstrukcije gdje dinamičnost nije istaknuta i gdje ne postoji jasna korespondencija s aktivnim parnjakom, bez dodataka koji su nužni za semantičku ekvivalentnost označene situacije (usp. *Prozor je otvoren već dva dana – Netko (nešto) je prije dva dana otvorio prozor i on je u tom stanju do danas*). Ni u tumačenju koje je ponuđeno ovdje ne spori se, naravno, semantička veza s prethodno izvedenom radnjom, ali se meni čini da bi u

¹⁹ O iskustvenom i unutrašnjem nezavisnom i zavisnom razvrstavanju učesnika događajne strukture više v. Langacker (1991: 289).

ovom slučaju uključivanje unutrašnjeg razvrstavanja kao dostatnoga kriterija za pripadnost odgovarajuće konstrukcije pasivu opasno relativiziralo granice ove kategorije. U tom smislu teško bih recimo primjere kao što su *Drvo je savijeno* ili *Starica je pogrbljena* smatrao čak i rubnim pasivom. Međutim pitanje razgraničenja pasivnih od rezultativnih konstrukcija daleko je od jednostavnoga, što svakako treba priznati, ali o tome će kasnije biti više riječi.

U skladu s pristupom koji ovdje bismo za subjekatski argument u rezultativnim konstrukcijama moramo pretpostaviti semantičku ulogu teme, barem kao primarnu. To je tako zato što se tom argumentu kopulativno-pridjevskom predikacijom pripisuje neko svojstvo ili obilježje. Pasivno gramatičko kodiranje koje bi bilo korespondentno s rečenicama (16) i (17) uključuje upotrebu analitičke morfološke konstrukcije s pomoćnim i glavnim glagolom (usp. *Banke su zatvorene u četiri sata popodne; Gosti su tamo smješteni prije tri dana*). Nama je međutim ovdje značajniji primjer (18), budući da bi prema njemu pasivno kodiranje uključivalo kopulativnu konstrukciju kakva je naprimjer:

(18b) Ako bi ga ko pogodio kamenom, prozor **bi bio razbijen**.

Iako bi se naime možda moglo pomisliti da nema nikakve razlike u značenju pridjeva *razbijen* u (18) i (18b), ne čini se da bi takav zaključak mogao biti tačan. Razlika se očituje u onom što je već napomenuto: u (18) je rezultat radnje odvojen od radnje i stoji za sebe, a u (18b) on nije odvojen od radnje i stoji za radnju. Međutim unatoč tome što ovdje (tj. u (18)) možemo govoriti o „osamostaljenom rezultatu“ kao svojstvu nominativnog argumenta, taj argument ipak nije prototipna tema, što se vjerovatno najbolje može pokazati poređenjem s prototipnim temama. U tom su smislu ilustrativni sljedeći parovi rečenica:

(19a) Spasioci **su** tek od jučer **opremljeni** radiovezom.

(19b) Spasioci **su** dobro **opremljeni**.

(20a) Nakon intervencije policije pobunjenici **su bili smireni** i tihi.

(20b) **Bili su smireni**.

Primjeri (19a) i (20a) usporedivi su s (18) po tome što dopune kopulativnom glagolu imaju čisto rezultativno značenje. Kopulativne konstrukcije u njima subjekatskom argumentu kao njegovo svojstvo pripisuju rezultat radnje izvršene na njemu. Rezultat je odvojen od radnje koja, naravno, postoji u genezi postojećeg stanja, ali je potpuno defokusirana, dostupna samo unutrašnjim razvrstavanjem

učesnika događajne strukture. Situacija je naglašeno statična, što ovakve konstrukcije isključuje iz kategorije pasiva, koji je obilježen dinamičnošću i gdje se subjekatskom argumentu pripisuje izvršenje radnje na njemu. S druge strane (19b) i (20b) razlikuju se od (19a) i (20a), kao i od (18), po tome što dopuna ovdje više nema nikakve veze s rezultatom radnje izvršene na subjekatskom argumentu. Ako se uopće i može govoriti o učinku neke prethodno izvedene radnje (npr. u (19b)), onda je ustvari riječ o promjeni koja je nastupila kao posljedica radnje u kojoj subjekatski argument nije nužno bio predmet na koji je radnja usmjerena, nego je na određeni način sam učestvovao u radnji koja ga je izmijenila i dovela u novo stanje koje je postalo njegovo trenutno svojstvo. Zato se u tom slučaju normalno koriste i pridjevi izvedeni od neprijelaznih glagola – *namršten*, *zabrinut*, *zaljubljen*, *naspavan* i sl. (usp. Milošević 1972: 83), uz, normalno, semantička ograničenja.²⁰ Primjeri (18), (19a) i (20a) ne predstavljaju pasiv jer se općenito pasivni položaj nekog argumenta može utvrditi samo s obzirom na neku radnju, a ovdje radnje kao takve u vremenu kojem pripadaju situacije označene navedenim rečenicama nema. Međutim dok primjere kakvi su (18), (19a) i (20a) možemo promatrati u semantičkoj relaciji s pasivom (a ponegdje se oni, kako smo već spomenuli, čak ubrajaju u periferni pasiv), primjeri (19b) i (20b) potpuno su isključeni iz te relacije. To je tako zato što je u prvima odsječak vremena u kojem je prisutno odgovarajuće svojstvo subjekatskog argumenta razvojno povezan s odsječkom vremena u kojem je izvedena radnja koja je rezultirala tim svojstvom; iako se nikakva radnja u tom trenutku ne vrši, pa se samim tim gubi i predodžba o njezinim učesnicima odnosno rečeničnim konstituentima koji ih gramatički predstavljaju, ona je ostavila trag kao obilježje na subjekatskom argumentu. Različito od toga, u drugima ni u genezi situacije nužno se ne podrazumijeva postojanje agensa izvan samog subjekatskog argumenta (kao u (19b)) niti čak agensa uopće (kao u (20b)). Zato ove druge rečenice predstavljaju centralne primjere askriptivnih kopulativnih konstrukcija s prototipnim tematskim subjekatskim argumentom. U njima je dopuna kopuli nerezultativni pridjev, pa se takve konstrukcije nazivaju nerezultativnim odnosno *nerezultativima*.²¹

²⁰ Moguće su npr. formacije od neakuzativnih ili teličnih neprijelaznih glagola, obično kad subjekatski argument ima semantičku ulogu teme, ali ne i agensa i dr. (usp. Haspelmath 1994: 157).

²¹ Na sličan način razliku između rezultativnih i nerezultativnih konstrukcija objašnjavaju i Brdar i Knežević (2010), s tim što one za ove druge koriste naziv „kopulativno-pridjevne konstrukcije“, čime sve ostale konstrukcije, uključujući i rezultativne, isključuju iz kategorije kopulativno-pridjevnih. U kopulativno-pridjevnim konstrukcijama dopuna glagolu *biti* nema veze s glagolom, ona upućuje na trajno

2.3. Usporedna analiza pasivnih, rezultativnih i nerezultativnih konstrukcija

Prema svemu što je dosad rečeno možemo dakle pretpostaviti sljedeće semantičko-gramatičko raslojavanje konstrukcije kojom se izriče perifrastrični pasiv:

analitičkomorfološka pasivna konstrukcija (morfološki pasiv) > kopulativna pasivna konstrukcija (kopulativni pasiv) > kopulativna konstrukcija s rezultativnim pridjevima (rezultativna konstrukcija / rezultativ) > kopulativna konstrukcija s nerezultativnim pridjevima (nerezultativna konstrukcija / nerezultativ)

Prva dva tipa pripadaju pasivu, treći se dovodi u semantičku relaciju s pasivom posredstvom unutrašnjeg razvrstavanja učesnika događajne strukture, a četvrti nema nikakve veze s pasivom. Predložena projekcija obima nehomogenosti navedene konstrukcije razlikuje se od onih koje su u južnoj slavistici dosad postulirane. Ona se najprije značajno razlikuje od dvojne podjele na tzv. dinamičke (pasivne) i statičke (kopulativno-pridjevske) konstrukcije (usp. Milošević 1972; Tanasić 2014) koja je od više autora (npr. Brdar i Knežević 2010; Polančec 2015b i dr.) kritizirana kao prevelika simplifikacija stvarnog stanja, s čim se potpuno slažem. Doduše, Milošević (1972: 69) govori o „tri gradualno povezana tipa“ COP konstrukcija od kojih su dva ekstremna – pasiv i obični imenski predikat. Za treći tip kaže da „najautentičnije predstavlja pravu prirodu COP predikata, u njemu je kategorijalno-funkcionalni potencijal ove konstrukcije neokrtnjen, tj. najpotpunije predstavljen. U odnosu na ovaj tip dva prethodna se mogu posmatrati kao produkt kontekstualno uslovljene semantičke redukcije u dva suprotna smjera izvršene: u pravcu eliminacije adjektivne (1) ili u pravcu eliminacije glagolske (2) komponente u značenju participa pasivnog“. Međutim pod trećim tipom ona podrazumijeva dvoznačne konstrukcije u kojima nije moguće razlučiti pasivno značenje od značenja koje konstrukcija dobiva od kopulativno-pridjevske predikacije (imenskog predikata). Prema tome u suštini ovdje jest riječ o dva osnovna tipa. Projicirana četverotipna priroda konstrukcija kojima se izriče perifrastrični pasiv razlikuje se i od drugih tumačenja u kojima se na različite

obilježje subjekatskog argumenta (usp. i Belaj 2002: 3–4, 2004: 18). S druge strane Milošević (1972) i Tanasić (2014) rezultativne pridjeve praktično izjednačuju s običnim pridjevima, što, po mom mišljenju, nije prihvatljivo.

načine izdvajaju tri tipa takvih konstrukcija o kojima je riječ (npr. Belaj 2002, 2004; Brdar i Knežević 2010; Polančec 2015b i dr.). Ni u dvotipnoj ni u trotipnoj projekciji ne predviđa se razlikovanje morfološkoga od kopulativnog pasiva.

Morfološki pasiv produkt je djelovanja pasivne morfologije i kao takav jedina je forma u bosanskom jeziku koja ima isključivo pasivno značenje.²² Njegov je marker glagolski pridjev trpni, koji se ne koristi izvan pasivnih konstrukcija. Međutim problem je u tome što prema svakom glagolskom pridjevu trpnom postoji homofornni pridjev s kojim se može obrazovati pasivna konstrukcija (kopulativni pasiv) ili nepasivna (rezultativna ili nerezultativna). Zato za identifikaciju morfološkog pasiva nije dostatan glagolski pridjev trpni kao morfološki indikator, nego je uvijek neophodan kontekst koji uključuje leksičke i sintaksičke indikatore. Oni će pokazati je li u konkretnom slučaju u označenoj situaciji aktualizirana radnja, odnosno postoji li dinamičnost kao apsolutni uvjet pasivnog značenja ili ne.

Najistaknutija je upotreba morfološkog pasiva perfekta koji se u ovom pogledu ne razlikuje od aktivnog perfekta (usp. **(O)čistili su korito rijeke – Korito rijeke je (o)čišćeno**). Različiti oblici morfološkog pasiva – a to su pasiv perfekta i pasiv pluskvamperfekta – mogu biti međusobno konkurentni samo ako je riječ o perfektu pretprošlom (npr. **Stvari su spakovane / su bile spakovane prije odlaska**). Međutim značenje u tom slučaju nije potpuno isto. Konstrukcija s pasivom pluskvamperfekta ističe završenost prethodne radnje,²³ čemu svakako bitno doprinosi i oblik glagolskog pridjeva radnog u sastavu perfekta pomoćnoga glagola *biti*. Kako je ovdje već ranije (u analizi rečenica (5) i (6) i njihovih varijanata) pokazano, pasiv pluskvamperfekta puno je manje semantički i gramatički transparentan jer je homoforman s kopulativnim pasivom perfekta (npr. **Stvari su bile spakovane u dva sata popodne**), a također i s rezultativom (npr. **Stvari su bile spakovane već dva sata**). S pasivom perfekta pretprošlog (kao u **Stvari su spakovane i ja sam otišao**) homoforman je pasiv perfekta prošlog (kao u **Stvari su spakovane nakon mog odlaska**) ili rezultativna konstrukcija u perfektu (kao u **Vidio sam da su stvari spakovane i ja sam otišao**). Razlika se uočava na

²² Ovdje svakako treba uputiti na poznatu činjenicu da *se*-konstrukcija kojom se također izriče pasiv (tzv. reflektivni pasiv) nikad nije markirana kao pasivna budući da se čestica *se* koristi i kao marker reflektivnosti (npr. u prijedložnoj frazi *preda se*) i kao marker medijalnosti (npr. *umivati se*).

²³ Belaj (2002: 7–8) to značenje opisuje kao gotovu prošlost.

osnovu kontekstualnih pokazatelja kao što su adverbijal vremena, koordinacija s drugom klauzom i sl.

Kopulativni pasiv produkt je djelovanja pasivne sintakse. On ima vrlo malo gramatičkih ograničenja koja se tiču kopule. U tom je pogledu veoma značajno, što je uostalom i dobro poznato, da se ova podvrsta pasiva normalno ne ostvaruje s enklitikom kopule u prezentu. Rečeno u cjelini vrijedi za svršene glagole, dok nesvršeni glagoli očituju karakteristično ponašanje.²⁴ Prema navodima većine deskriptivnih gramatika (usp. Jahić, Halilović i Palić 2000: 287; Silić i Pranjeković 2005: 94 i dr.), pasiv prezenta obrazovan od nesvršenih glagola nije nemoguć, odnosno moguć je, ali, sudeći po primjerima s vrlo ograničenim brojem ateličnih glagola koji se uglavnom ponavljaju (usp. *hvaliti, poštovati, cijeliti, voljeti, čuvati* i sl.), on nije osobito razvijen niti čest. U literaturi se međutim iznose ozbiljne sumnje u postojanje čistog perifrastičnog pasiva prezenta, uključujući i onog obrazovanog od glagola nesvršenog vida (npr. *Svi ga zovu, tražen je; Ta je knjiga čitana*). Najuvjerljivijim se, po mom mišljenju, može smatrati tumačenje K. Milošević (1974), koja ističe da je takav pasiv – i kad se može govoriti o njemu – semantički netransparentan, odnosno uvijek pomiješan s rezultativnom konstrukcijom zato što su tu uvijek istovremeno prisutni i aktualizacija odgovarajuće radnje i ono do čega ona dovodi i čime se karakterizira subjekatski referent (rezultat), a ovo je drugo čak većinom u prvom planu. Tako komentirajući primjer *On je hvaljen*, Milošević s pravom ističe da je *on* takav samo dok ga hvale. Po njenom mišljenju, (i) pasivna je interpretacija ustvari moguća samo kao nužno rješenje (kad je subjekatski argument živo, a značenje glagola ne isključuje medijalnost, gdje on radnju izvodi na sebi): „Tako je COP, u situaciji kad jezik drugog izlaza nema, ipak manje neadekvatna za obilježavanje pasiva nego konstrukcija sa elementom ‘se’“ (Milošević 1974: 164) (usp. *On je hvaljen* prema *On se hvali*).²⁵

Da Milošević (1974) vjerovatno ima pravo kad tvrdi da perifrastični pasiv prezenta s glagolom *biti* nikad nije čisti pasiv, potvrđuju i konstrukcije kopulativnog pasiva s glagolom *bivati*, koje ustvari nadomještaju nedostatak konstrukcija s glagolom *biti* da potpuno kodiraju odgovarajuće značenje koje im se nastoji

²⁴ O upotrebi nesvršenih glagola u konstrukcijama perifrastičnog pasiva v. Milošević (1974), Tanasić (2014: 67–80) i Polančec (2015b).

²⁵ Istu ulogu eliminiranja potencijalnog medijalnog značenja imaju i različne konstrukcije s odgovarajućim prijelaznim glagolima (usp. *Njega se hvali*).

pripisati. Za kopulativni pasiv s glagolom *bivati* može se kazati da je specijaliziran upravo za ovaj tip konstrukcije sa značenjem relativne sadašnjosti.²⁶ Vidi se to i po tome što on kao dopunu normalno ne prima obične pridjeve (usp. ???*biva šutljiv / tužan / nervozan / ljut*), čak ni one izvedene od glagolskih pridjeva radnih (usp. ???*biva oslabio / oronuo / zakasnio*), već samo one izvedene od glagolskih pridjeva trpnih. Kako je poznato, glagol *bivati* funkcionira kao aspektualizator koji omogućuje i pridjevima izvedenim od svršenih glagola da budu njegove dopune u konstrukciji za koju se obavezno pretpostavlja progresivna aspektualnost (usp. ***Bivam kažnjen zbog onog što sam uradio***), što se vidi i po mogućnosti upotrebe oba vida dopunskoga glagola s praktično istim značenjem (usp. ***Bivam kažnjavan zbog onog što sam uradio***). Kako se *bivati* ne koristi kao pomoćni glagol, otpada mogućnost da konstrukcija s njim bude homoforna s morfološkim pasivom. Nadalje, budući da taj glagol, kako je maloprije istaknuto, nije spojiv s pridjevima, a spajanju s njim opiru se i rezultativni pridjevi (usp. ???***Bivam kažnjen od jučer popodne***), onda konstrukcija s njim praktično uvijek ima pasivno značenje, odnosno predstavlja prototipni kopulativni pasiv.²⁷ To je posebno značajno obilježje ove konstrukcije zato što, između ostaloga, može biti iskorištena i za preciziranje pasivnog značenja u situacijama koje to posebno zahtijevaju (npr. u naučnom ili administrativno-pravnom stilu, gdje je kopulativni pasiv s glagolom *bivati* vjerovatno i najzastupljeniji), a kad bi konstrukcija *se*-pasiva bila značenjski netransparentna (usp. *Nepotrebno bivamo uvučeni u taj sukob – Nepotrebno se uvlačimo u taj sukob*).²⁸

Morfološki i kopulativni pasiv međusobno se razlikuju u načinu na koji izriču pasivno značenje (prvi izravno, glagolskom konstrukcijom, a drugi neizravno, metonimijski, glagolsko-pridjevskom konstrukcijom), a ta se razlika najbolje očituje u slučajevima kad se u istom kontekstualnom okruženju koriste jedan i drugi. To se može dogoditi kad se pasivno kodira situacija u prošlosti (npr. *Jučer je pretučen / je bio pretučen na ulici*); tada kopulativni pasiv u puno većoj mjeri ističe rezultativnost izvršene radnje (usp. i raniju analizu rečenica (7) i (7a) te (8)

²⁶ Poznato je da se apsolutna sadašnjost u pasivnom kodiranju u bosanskom jeziku uobičajeno izriče *se*-pasivom (usp. *U ovom se trenutku knjige premještaju na police* prema ???*U ovom trenutku knjige bivaju premještane / premještene na police*).

²⁷ Ovdje treba dodati kako mišljenja o mogućnosti glagola *bivati* da tvori konstrukciju pasivnog prezenta nisu usaglašena: u gramatikama se ta mogućnost većinom potvrđuje, dok pojedini autori (npr. Milošević 1973; Žepić 1982) smatraju da se taj glagol ne koristi u pasivnoj konstrukciji (usp. Belaj 2002: 5).

²⁸ Konstrukcijama s glagolom *bivati* još ćemo se malo vratiti u nastavku.

i (8a)). Međutim ne dopušta svaka situacija u prošlosti da bude pasivno kodirana na ova dva načina. Značajan je takav slučaj onda kad je rezultat radnje aktualan u sadašnjosti, što isključuje kopulativni pasiv (usp. *Imala sam prvi nastup u gradu u kojem sam rođena / *sam bila rođena*).

Bilježi se i ograničena konkurencija različitih formi kopulativnog pasiva. Ranije su navedeni i komentirani primjeri (10) i (11), koji ilustriraju naporednost upotrebe ove vrste pasiva s kopulom u futuru II i svršenom prezentu. Međutim ta je mogućnost ograničena samo na scenarije tzv. labave istovremenosti u budućnosti. U ostalim kontekstima svršenom prezentu kopule uopće nije konkurentan futur II (usp. *Kad jedan igrač zasmeta drugome, prilika bude propuštena / *bude bila propuštena; Želio sam da projekt bude završen / *bude bio završen*). Drugi slučaj koji ovdje spominjemo tiče se kopulativnog pasiva s glagolom *bivati* kojim se kodiraju višekratne prošle situacije. Njemu je u toj funkciji konkurentan potencijal I glagola *biti* (usp. *Često je bivao uhvaćen / bi bio uhvaćen u krađi; Bivali bi poraženi / Bili bi poraženi kad god su gostovali u Madridu*), što ne iznenađuje s obzirom na sposobnost potencijala da aktivira habitualno značenje (vremenski potencijal I). Navedene parafraze mogu se smatrati vrlo bliskima, uz napomenu da *bivati* više ističe kontinuitet ponavljanja radnje. Ista konstatacija vrijedi i za konkurenciju pasivnih konstrukcija s glagolom *bivati* i svršenim prezentom glagola *biti* (*budem, budeš...*) u kontekstima višekratnih situacija (usp. *U tom slučaju izgrednik biva uhapšen / bude uhapšen; Ko se usprotivi, odmah biva proglašen / bude proglašen izdajnikom*). Kopulativni pasiv s ovim oblicima glagola može se koristiti i za kodiranje jednokratne situacije u prošlosti koja ima obilježja transponirane, relativne sadašnjosti (usp. *Našao se u društvu prijateljice koja tada i sama biva privedena / bude privedena*).

Vrijeme je da se sad vratimo pitanju odnosa između pasiva i rezultativa. Činjenica da u značajnom broju neobilježenih (a pogotovo minimalnih) konteksta *biti*-konstrukcija ostaje dvoznačna može se objasniti time što i pasiv i rezultativ semantički operiraju na konceptu rezultata radnje, pa je samo pitanje hoće li pri toj operaciji (kao i pri interpretaciji) rezultat obavezno evocirati radnju kao svoju semantičku bazu (pasiv) ili neće (rezultativ). Za pasiv je presudan čin same radnje zato što se pasivni položaj nekog entiteta može odrediti isključivo u odnosu na radnju. S druge strane neki se entitet ne može uvijek odlikovati pomoću stanja nastala izvođenjem radnje u kojoj je učestvovao, nego samo ako ga je to

nastalo stanje na neki način pogodilo odnosno izmijenilo. Prema tome za rezultativ je značajna teličnost; atelični događaji normalno ne proizvode nikakvo stanje, što normalno blokira rezultative, ali i dalje uključuju entitete u pasivnom položaju, te omogućuju pasivno gramatičko kodiranje. Pasivnu interpretaciju legitimizira iskustveno razvrstavanje učesnika događajne strukture, a rezultativnu unutrašnje.

U dosadašnjim nastojanjima da se perifrastični pasiv razgraniči od struktura koje su mu slične, a prije svega od kopulativno-pridjevskih konstrukcija (usp. Milošević 1972; Tanasić 2014), isticana je uloga različitih indikatora, a najveći značaj pridaje se vidsko-vremenskim obilježjima konstrukcije budući da pasiv uvijek pokazuje usklađenost vida glagola i aspektualnosti rečenice (npr. *Soba je okrečena / Soba je krečena*).²⁹ Osim toga mogu se identificirati i sintaksički indikatori koji, u slučaju pasiva, semantički doprinose konkretizaciji i profiliranju radnje (npr. adverbijali (posebno vremena; usp. *Soba je upravo okrečena; U bijegu je ranjen u ruku*), dalji objekt (usp. *Soba je okrečena valjkom; Bili smo izloženi vjetru*), internalizirani komplement³⁰ (usp. *Soba je okrečena od pravog majstora; Ljetina je uništena poplavama*), predikat druge klauze u složenoj rečenici (usp. *Zamijenili smo namještaj i soba je okrečena; Kad su otvorena vrata, u sobi nije bilo nikoga*) i dr.).

U slučaju rezultativa indikatori pokazuju da se ne radi o radnji, nego o stanju, obilježju ili svojstvu subjekatskog argumenta kojim se on karakterizira u nekom vremenu (npr. upotreba pridjeva od svršenih glagola za kodiranje situacija koje se odlikuju trajanjem (usp. *Svi će korisnici i ove zime biti uredno opskrbljeni grijanjem*) ili uobičajenim odnosno karakterističnim ponavljanjem (usp. *Vrata su često zaključana, pa ne možemo ući; Kad je mačka zatvorena, miševi kolo vode*), zatim vremenski adverbijal ili predikat druge klauze koji ukazuju na koliziju glagolskog vida i aspektualnosti rečenice (usp. *U ovom su trenutku svi putevi presječeni; U toj je ulici odnedavno otvorena pekara; Prošlo je više od dva*

²⁹ Milošević (1972: 73) to s pravom posebno ističe zaključujući: „Jer, manifestovanje COP predikata perfektivnih glagola u vidskom kontekstu imperfektivnog tipa, kolizija između vida osnovnog glagola i vidskog ponašanja predikata, kao i pomjeranje vremenskog značenja čvrst su dokaz raskida sa glagolskom kategorijom.“

³⁰ O internaliziranom komplementu više v. Palić (2024: 345–350). Međutim treba napomenuti da internalizirani komplement ne ukazuje obavezno na pasivnu konstrukciju budući da se on susreće i izvan pasiva (npr. u rezultativnoj konstrukciji: *Već su dugo zavedeni od tog fanatika*; modifikatorskoj konstrukciji: *Odbrana nije htjela razgovarati s tim od tužitelja ispitanim svjedokom i sl.*).

mjeseca da je on uhapšen; Ljudi su pitali zašto je tržnica zatvorena; Selo je preporođeno, više ga niko ne napušta), pridjevski ili klauzalni koordinat (usp. *Soba je okrečena i čista; Bio je optužen, ali sad više nije*) i dr.). Napokon, indikativan u značajnoj mjeri može biti i semantički profil glagola budući da se očekuje da tip značenja glagola motivira njegovu upotrebu u određenoj vrsti konstrukcije.³¹ Osim leksičkosemantičkih obilježja glagola važno je, naravno, i obilježje vida jer nesvršeni vid po pravilu indicira pasiv (usp. *Soba je krečena*).

Ipak i pored svega čak i u širim kontekstima moguće je pronaći primjere nejasnih konstrukcija. Kad se pasivno i rezultativno značenje jasno razlikuju po vremenu kojem pripadaju označene situacije (kao npr. u slučaju pasiva perfekta i prezentske rezultativne konstrukcije; usp. ranije navedene primjere (1) *Kuća je napuštena prije pola sata* i (2) *Kuća je trenutno napuštena*), puno ih je lakše razdvojiti.³² Ali kad razlike u vremenu nema ili se ona ne može sa sigurnošću utvrditi, ostaje pitanje favoriziranja jednog od dvaju mogućih značenja. Ilustrativni u tom pogledu mogu biti sljedeći primjeri:

(21) Park **je zapašten**, a on **je ogledalo grada**.

(22) Prodavnica **je puna robe**, a vrata **(su) širom otvorena**.

Sudeći prema odgovarajućim koordinatima čiji su predikati kopulativno-ime-ničkog i kopulativno-pridjevskog tipa, (21) i (22) predstavljaju primjere rezultativa. S tim je u skladu i priroda označene situacije gdje su fokusirana svojstva subjekatskog referenta (*park* i *vrata*), a u (22) se kopula može i izostaviti, što dodatno preferira rezultativnu analizu. S druge strane navedenim rečenicama nije nemoguće uspostaviti aktivne parnjake *Park su zapustili, a on je ogledalo grada; Prodavnica je puna robe, a neko je širom otvorio vrata*, što bi onda išlo u korist pasivne interpretacije. No iako se za pasiv obavezno pretpostavlja korespondencija s odgovarajućim aktivnim parnjakom – a rezultativu, obrnuto, nije

³¹ Prema rezultatima istraživanja koje je proveo Tanasić (2014: 22–53, 60), pasivne i kopulativno-pridjevske konstrukcije (kako on naziva rezultativne i nerezultativne) u većini slučajeva pokazuju jasnu podijeljenost u pogledu afiniteta da se obrazuju s različitim semantičkim tipovima glagola. Tako su samo transformativni glagoli približno podjednako poželjni u i pasivnoj konstrukciji (npr. *Njegova je soba upravo očišćena*) i u rezultativnoj (npr. *Njegova je soba uvijek očišćena*), dok su kreativni glagoli (npr. *Kuća je napravljena*), destruktivni glagoli (npr. *Gradina je razorena*), glagoli kretanja (npr. *Paket je poslan*), glagoli opažanja (npr. *Viden je u gradu*), glagoli intelektualnih radnji (npr. *Pogrešno sam shvaćen*), glagoli govorenja (npr. *Izrečena je velika laž*) te tzv. glagoli interpersonalnih odnosa (npr. *Imenovan je za direktora*) dominantno zastupljeni u pasivnim konstrukcijama, ali nisu, naravno, isključeni ni iz rezultativnih konstrukcija.

³² Inače prototipni i najzastupljeniji rezultativi vremenski pripadaju sadašnjosti, što je i logično budući da se rezultat prethodno izvedene radnje najjasnije očituje u vremenu tekuće sadašnjosti.

svojstvena takva relacija – u neutralnim kontekstima ta korespondencija nema dokaznu vrijednost koja bi nedvosmisleno upućivala na pasiv zato što ona može biti uspostavljena (usp. *Zid je uništen* – „Neko je uništio zid“), ali i ne mora (usp. *Zid je uništen* – „Zid je u stanju uništenja“). Takvi se konteksti razlikuju od onih u kojima se obavezno podrazumijeva aktivni parnjak (usp. *Zid je miniran* – „Neko je minirao zid“; *Zid je miniran* – *, „Zid je u stanju miniranosti“). Prema tome u ovim je slučajevima primjerenije govoriti o rezultativu, na što ukazuje i činjenica da se aktivni parnjak obrazuje s neindividualiziranim / nespecificiranim subjekatskim argumentom, što svakako umanjuje konkretnost radnje i doprinosi osamostaljenju njezina rezultata (usp. i *On se žali kako je skoro cijeli život progonjen*). Važno je međutim da dvosmislenost o kojoj je ovdje riječ uglavnom nije pragmatički bitna, pa su obje interpretacije u konačnici tačne. Time se ustvari i objašnjava ova pojava.

Na koncu, nerezultativi predstavljaju askriptivne kopolativno-pridjevske konstrukcije kojima se subjektu pripisuje određeno svojstvo u čijoj se genezi normalno ne pretpostavlja nikakvo djelovanje vršioca radnje na trpioca. Centralni su primjeri nerezultativnih konstrukcija s pridjevima koji su formalno istovjetni glagolskom pridjevu trpnom koji međutim u tim slučajevima i ne postoji jer nisu posrijedi prijelazni glagoli, odnosno njihova značenja koja bi ih karakterizirala kao prijelazne. U takve pridjeve spadaju *riješen* (usp. *Riješen je da uspije*), *krcat* (usp. *Skladište će biti krcato robom*), *zauzet* (usp. *Trenutno sam zauzet*), *udaljen* (usp. *Jezero je udaljeno od puta*), *zabačen* (usp. *To je selo zabačeno*), *otečen*, *crknut*, *izgoren*, *diplomirani* itd.

Prototipne su nerezultativne konstrukcije i one u kojima su pridjevi izvedeni od medijalnih glagola prema kojima normalno ne postoje odgovarajući prijelazni glagoli, npr. *zaljubiti se* (usp. *On je zaljubljen*), *zadubiti se* (usp. *Bila je zadubljena u svoje misli*), *opredijeliti se* (usp. *Lakše ćete uspjati ako budete opredijeljeni za saradnju*), *naspavati se* (usp. *Jesi li jutros naspavan?*), *uživjeti se* (usp. *Duboko je uživljen u svoju ulogu*), *usamiti se*, *užurbati se*, *raskomotiti se*, *zanijeti se*, *sasušiti se* itd. Razlika je u odnosu na rezultativne konstrukcije ovdje sasvim očita budući da je stupanj razdvojitosti učesnika i elaboracije događaja³³ maksimalno nizak, tako da je stanje subjekta nemoguće dovesti u vezu s rezultatom bilo kakve radnje izvedene na njemu. U ovaj podtip nerezultativnih

³³ O stupnju razvojitosti učesnika i elaboracije događaja v. Kemmer (1993) i Belaj (2023: 63–90).

konstrukcija ubrajaju se i one obrazovane s pridjevima izvedenim od medijalnih glagola koji prema sebi imaju prijelazne glagole, ali uglavnom s izmijenjenim značenjima od kojih se neusporedivo rjeđe koriste glagolski pridjevi trpni nego pridjevi s istim oblikom, npr. *nasmijati se* (usp. **Stalno je nasmijana**), *zamisliti se* (usp. **Zašto si zamišljen?**), *opustiti se* (usp. **Bili su uvijek opušteni**), *smrknuti se* (usp. **Vidim da si smrknut**), *namrštititi se*, *raspoložiti se*, *zgranuti se*, *zgaditi se*, *zapustiti se*, *smjestiti se*, *izgubiti se*, *posvetiti se* itd. Ponekad se može (ali i ne mora) pretpostaviti vanjski stimulus (usp. **Zbunjen sam**, *ne znam šta bih trebao uraditi*; **Bio je prestrašen** *i nije se usuđivao progovoriti*), a stimulus čak može biti i ekspliciran (usp. **Bit ću obradovan** *vašom posjetom*), pa je u tom slučaju svojstvo subjekatskog argumenta nešto lakše povezati s rezultatom pretpostavljene radnje. Međutim ni tu nije riječ o kodiranju situacije gdje bi subjekatski argument bio profiliran pogođenim glagolskom radnjom; više se radi o tome da je on izvor određene vrste raspoloženja koje se očituje u vezi s nekim vanjskim stimulusom.

Nerezultativne su, ali ipak nešto bliže rezultativnima i konstrukcije s pridjevima izvedenim od medijalnih glagola koji označavaju radnje koje subjekatski referent vrši na sebi, npr. *obučiti se* (usp. **Obučen sam za paradu**), *okupati se* (usp. **Kad sam došao, on je već bio okupan** *i spreman za izlazak*), *počešljati se* (usp. **Ljepše ćeš izgledati ako budeš počešljan**), *umiti se*, *dotjerati se*, *namirisati se* itd. Priroda radnji čiji se rezultat sada jasno povezuje s obilježjem subjekatskog argumenta takva je da se uloge agensa i pacijensa koje on u sebi objedinjuje mogu jasno i percipiranjem uočiti. Međutim kako te uloge nisu odvojene, odnosno budući da svojstvo kojim se karakterizira subjekatski argument nije rezultat djelovanja vanjskog vršioca, što je u prototipnim rezultativnim konstrukcijama uvijek slučaj, ni ovakve se konstrukcije ne uvrštavaju među rezultativne u smislu kako se one ovdje razumijevaju.

Treba, napokon, spomenuti i nerezultativne konstrukcije obrazovane s pridjevima koji su homofornni s glagolskim pridjevima trpnim prijelaznih glagola. Za njih se, logično, očekuje da stoje najbliže rezultativnim konstrukcijama, pa čak, posljedično, možda i da stoje u relaciji s pasivom. Međutim to nije tako zato što ovakvi pridjevi imaju značenje koje je bitno pomjereno i izmijenjeno u odnosu na značenje odgovarajućih rezultativnih pridjeva, a pogotovo u odnosu na značenje glagolskog pridjeva trpnog odgovarajućih glagola. Zato su oni normalno

leksikalizirani kao pridjevi. Ovdje možemo navesti takve kao što su *učen* (usp. *Nije baš učen*), *čuven* (usp. *Čuvena je po tome*), *tražen* (usp. *On je vrlo tražen*), *razvučen* (usp. *Tada bih bio razvučen između porodice i posla*), *zamršen*, *dirnut*, *zatečen*, *izvještačen*, *izlizan*, *iscrpljen*, *izrađen*, *ispijen*, *zapažen*, *viđen*, *poznat*, *promašen* itd.

Prema rečenome nerezultativi su poprilično jasno odvojeni od rezultativa, a pogotovo od pasiva, s kojim praktično nemaju nikakve izravne veze. Kako je pokazano, pridjevi u nerezultativnim konstrukcijama semantički su blizu prototipnim pridjevima,³⁴ a također i gramatički jer se u mnogim slučajevima odlikuju komparacijom kao gramatičkim obilježjem pridjeva (npr. *učeniji*, *traženiji*, *najzabačeniji*, *najzauzetiji*, *više prestrašen*, *manje zbunjen* itd.), mogu primiti česticu *ne* ili što drugo kao prefiks (npr. *neokupan*, *nepočešljan*, *poluobrazovan*, *prezauzet* itd.), odnosno slijediti u određenoj mjeri druge tvorbene načine karakteristične za pridjeve (usp. *novopečen*) i dr. Ipak ključna semantičko-gramatička razlika između pridjeva u nerezultativnim konstrukcijama i prototipnih pridjeva u tome je što ovi prvi u mnogim slučajevima zadržavaju valenciju koja je karakteristična za glagole s kojima se oni dovode u semantičku vezu (usp. *zaljubljen u poeziju*, *zadubljen u misli*, *opredijeljen za reformu* i sl.).

3. Zaključak

Konstrukcija kojom se izriče perifrastični pasiv u bosanskome i drugim jezicima utemeljenim na novoštokavštini a koju čine glagol *biti* (rjeđe *bivati*) u odgovarajućem morfološkom obliku i njegova dopuna koja se uobičajeno naziva glagolskim pridjevom trpnim ili participom pasivnim nije homogena, nego je naprotiv i semantički i gramatički izrazito raznovrsna. Gramatička raznovrsnost te konstrukcije očituje se u tome što se njezin prvi član – glagol *biti* – ostvaruje bilo kao pomoćni glagol bilo kao kopulativni glagol. Posljedično, i drugi član spomenute konstrukcije – dopuna glagolu *biti* – ostvaruje se bilo kao glagol (kad je *biti* u funkciji pomoćnog glagola) bilo kao pridjev (kad je *biti* u funkciji kopulativnog glagola). Sve konstrukcije s pomoćnim glagolom *biti* u ovom slučaju

³⁴ Jedna je od manifestacija toga i da, ako im to značenje dopušta, ulaze u antonimski odnos s prototipnim pridjevima (usp. *pečen*, *kuhan* naspram *sirov*, *prijesan*; *zauzet* prema *slobodan*; *učen*, *obrazovan* prema *neuk* i sl.).

pripadaju pasivu koji se kao analitička morfološka forma naziva morfološkim. Morfološki pasiv može biti samo pasiv perfekta i pasiv pluskvamperfekta. S druge strane konstrukcije s kopulativnim glagolom *biti* mogu gramatički kodirati i pasiv – koji se tada naziva kopulativnim – i nepasivne konstrukcije koje mogu biti rezultativne i nerezultativne. Prema rečenome dakle konstrukcija kojom se izriče perifrastični pasiv ostvaruje se potencijalno kao četiri tipa homofornih struktura: kao morfološki pasiv, kao kopulativni pasiv, kao rezultativ i kao nerezultativ. Identificirane strukture međusobno su čvrsto semantički povezane, čime se i objašnjava homofornost spomenutih konstrukcija. Najčvršća je veza između dviju podvrsta pasiva. Semantički se oni razlikuju gotovo neznatno time što morfološki pasiv izravno upućuje na radnju, a kopulativni metonimijski (REZULTAT RADNJE ZA RADNJU), gramatički se ta razlika očituje u izmijenjenoj funkciji glagola *biti* (pomoćni vs. kopulativni) i leksičkoj kategoriji kojoj pripada njegova dopuna (glagol vs. pridjev), dok pragmatičke razlike praktično nema. Rezultativ ostvaruje čvrstu semantičku relaciju prema pasivu jer uvijek pretpostavlja prethodno izvedenu radnju na čiji rezultat upućuje kao na obilježje ili svojstvo subjekatskog argumenta. Međutim taj je rezultat odvojen od radnje, ne služi kao metonimijska zamjena za radnju, zbog čega označena situacija nema obilježja dinamičnosti, nego statičnosti, pa i nije riječ o pasivu. Zbog izuzetno čvrstih međusobnih relacija nijedna od konstrukcija koje pripadaju ovim trima vrstama nije po sebi jednoznačna, već njihov status ovisi o drugim faktorima kao što su leksičkosemantički profil glagola, glagolski vid i različiti vanjski kontekstualni indikatori (adjunkti, komplementi, koordinati i dr.). Nerezultativna konstrukcija u mnogo je većoj mjeri samostalna i uglavnom se jasno razlikuje i od rezultativne konstrukcije i od pasiva.

Literatura

- BARIĆ, EUGENIJA I DR. ²1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BELAJ, BRANIMIR. 2002. Kategorija gotovosti i vremenska vrijednost pasivnoga predikata. *Jezikoslovlje* 3/1–2. 1–16.
- BELAJ, BRANIMIR. 2004. *Pasivna rečenica*. Filozofski fakultet. Osijek.
- BELAJ, BRANIMIR. 2023. *Kognitivna lingvistika i hrvatski jezik*. Filozofski fakultet. Osijek.
- BELAJ, BRANIMIR; TANACKOVIĆ FALETAR, GORAN. 2017. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga druga: Sintaksa jednostavne rečenice*. Disput. Zagreb.

- BRDAR, IRENA; KNEŽEVIĆ, BOŽANA. 2010. On the nature of adjectival resultatives – corpus-based evidence. *Suvremena lingvistika* 70. 209–228.
- FOX, BARBARA; HOPPER, PAUL J. (ur.). 1994. *Voice. Form and Function*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia.
- HASPELMATH, MARTIN. 1994. Passive participles across languages. *Voice. Form and Function*. Ur. Fox, Barbara; Hopper, Paul J. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia. 151–178.
- JAHIĆ, DŽEVAD; HALILOVIĆ, SENAHID; PALIĆ, ISMAIL. 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Dom štampe. Zenica
- KEENAN, EDWARD L.; DRYER, MATTHEW S. 2007. Clause types. *Language Typology and Syntactic Description. Volume I. Clause Structure*. Ur. Shopen, Timothy. Cambridge University Press. Cambridge. 224–275.
- KEMMER, SUZANNE. 1993. *The Middle Voice*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia.
- KUČANDA, DUBRAVKO. 1992. Funkcionalni pristup analizi pasiva u hrvatskom. *Suvremena lingvistika* 18/2. 175–184.
- LANGACKER, RONALD. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2*. Stanford University Press. Stanford.
- MIHAILOVIĆ, LJILJANA. 1985. Passive sentences in English and Serbo-Croatian. *Chapters in Serbo-Croatian-English Contrastive Grammar*. Ur. Filipović, Rudolf. Faculty of Philosophy, Institute of Linguistics. Zagreb. 330–421.
- MILOŠEVIĆ, KSENIJA. 1972. Neki aspekti semantičkog odnosa konstrukcija pasivne (sa trpnim pridjevom) i refleksivne u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik* 3–4. 63–86.
- MILOŠEVIĆ, KSENIJA. 1973. Temporalno značenje i sintaksička vrijednost konstrukcija Cop (praes., perf.) – part. pass. u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* XXX/1–2. 423–437.
- MILOŠEVIĆ, KSENIJA. 1974. Uloga imperfektivnog vida i nekih drugih elemenata glagolskog značenja u semantičkom konstituisanju i interpretaciji jednog tipa predikata: Konstrukcija Cop (praes) + part. pass. (V imperf). *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 17/1. 139–171.
- NEDJALKOV, VLADIMIR P., JAXONTOV, SERGEJ JE. 1988. The typology of resultative constructions. *Typology of Resultative Constructions*. Ur. Nedjalkov, Vladimir P. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia 3–62.
- PALIĆ, ISMAIL. 2024. *Gramatika bosanskoga jezika. Sintaksa. Knjiga 1*. Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik. Sarajevo.
- PIPER, PREDRAG I DR. 2005. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica. U redakciji Milke Ivić*. Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska. Beograd.

- POLANČEC, JURICA. 2015a. O definiciji kategorije glagolskog stanja. *Filologija* 65. 113–130.
- POLANČEC, JURICA. 2015b. Uporaba participa pasivnog u nesvršenome vidu u hrvatskome jeziku. *Fluminensia* 27/2. 141–160.
- SAAVEDRA, DIMKA. 2007. Pasivne konstrukcije u hrvatskome i bugarskome jeziku. *Lahor* 4. 217–241.
- SHIBATANI, MASAYOSHI. 1988. *Passive and Voice*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- STEVANOVIĆ, MIHAILO. 1956. Glagolski oblici pasiva. *Naš jezik – nova serija* VII/4. 205–214.
- STEVANOVIĆ, MIHAILO. ⁵1991. *Savremeni srpskohrvatski jezik II. Sintaksa*. Naučna knjiga. Beograd.
- TANASIĆ, SRETO. 2014. *Sintaksa pasiva u savremenom srpskom jeziku*. Beogradska knjiga – Institut za srpski jezik SANU. Beograd.
- VUKOJEVIĆ, LUKA. 1992. Sintaksa pasiva. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18. 235–257.
- ŽEPIĆ, STANKO. 1982. O temporalnoj vrijednosti pasiva. *Jezik* 29. 140–143.

O slojevitosti konstrukcije kojom se izriče perifrastični pasiv

Sažetak

Poznato je kako se perifrastičnim pasivom u jezikoslovlju, pa tako i u južnoj slavistici, uobičajeno naziva dvočlana konstrukcija koju tvore glagol *biti* u odgovarajućem finitnom obliku (kao prvi član) i njegova dopuna koja se najčešće naziva glagolskim pridjevom trpnim ili participom pasivnim (kao drugi član). U znanstvenim istraživanjima i radovima koji su posvećeni pasivu, a posebno perifrastičnomu, odavno se smatra kako spomenuta konstrukcija nije ni semantički ni gramatički homogena, odnosno nije karakteristična samo za pasiv (kao jedan od njegovih dvaju mogućih oblika u jezicima utemeljenima na novoštokavštini), nego je potencijalno višeznačna i višefunkcionalna. O obujmu potentnosti te konstrukcije dosad su iznesena različita mišljenja. U ovome se radu pokušava detaljnije rasvijetliti slojevitu semantičku i gramatičku strukturu spomenute konstrukcije, identificirati sve njezine slojeve, temeljno ih definirati, specificirati njihova glavna obilježja te pokazati koliko su oni međusobno razgraničljivi. U radu se polazi od pretpostavke kako konstrukcija o kojoj je riječ ima najmanje četiri sloja. Prvi se sloj naziva analitičkim pasivom, drugi sloj

kopulativnim pasivom, treći sloj rezultativnom konstrukcijom (rezultativom) i četvrti sloj nerezultativnom konstrukcijom (nerezultativom). Slojevi se raslojavaju uzimajući u obzir gramatičku prirodu glagola *biti* i, posljedično, prirodu i status njegove dopune. Pokazuje se kako ni prvi ni drugi član te konstrukcije ne pripadaju uvijek istoj kategoriji riječi. Identificirani slojevi, odnosno posebne vrste struktura koje ih predstavljaju, tvore kontinuum čvrsto povezanih vrijednosti čije su međusobne semantičke relacije izrazito čvrste i složene.

On Non-Homogeneity of the Construction Used to Express the Periphrastic Passive

Abstract

The construction used to express the periphrastic passive in Bosnian and other languages based on Neo-Štokavian dialect (*biti* + passive participle) is not homogeneous, but semantically and grammatically diverse. The grammatical diversity of this construction is manifested in the fact that its first member – the verb *biti* – is used either as an auxiliary verb or as a copulative verb. Consequently, the second member of the construction – the complement to the verb *biti* – is used either as a verb (when *biti* is in the function of an auxiliary verb) or as an adjective (when *biti* is in the function of a copulative verb). All constructions with the auxiliary verb *biti* in this case belong to the morphological passive, and it can only be the perfect passive and the plusquamperfekt passive. On the other hand, constructions with a copula *biti* can express both the passive – which is then called copulative – and non-passive constructions that can be resultative and non-resultative. Thus, the construction used to express the periphrastic passive is potentially realized as four types of homoform structures: as morphological passive, copulative passive, resultative, and non-resultative. The identified structures are strongly semantically related to each other, which explains their homoformity. The strongest connection is between the two subtypes of the passive and the passive and the resultative, while the non-resultative is in a very loose connection with the resultative. The morphological and copulative passive differ semantically slightly, and the pragmatic difference is practically non-existent. The resultative has a strong semantic relation to the passive because it operates on the result of a previously performed action, which, however, does not exist at a given time. Due to extremely strong mutual relations, none of the constructions belonging to the passive and the resultative is unambiguous in a minimal context, but contextual indicators are needed to resolve the potential ambiguity. It turns out that where such indicators are missing, the difference between passive and resultative is not pragmatically relevant.

Ključne riječi: pomoćni glagol, kopulativni glagol, glagolski pridjev trpni, deverbativni pridjev, perifrastični pasiv, morfološki pasiv, kopulativni pasiv, rezultativna konstrukcija (rezultatív), nerezultativna konstrukcija (nerezultatív)

Ključne riječi: pomoćni glagol, kopulativni glagol, glagolski pridjev trpni, glagolski pridjev, perifrastični pasiv, morfološki pasiv, kopulativni pasiv, rezultativna konstrukcija (rezultatív), nerezultativna konstrukcija (nerezultatív)

Keywords: auxiliary verb, copulative verb, verbal adjective (passive participle), periphrastic passive, morphological passive, copulative passive, resultative, non-resultative

